

NÄKÖKOHTIA JA KOKEMUKSIA ALLE 10- VUOTIAAN LAPSEN KUULEMISESTA ESITUTKINNASSA

Elisa Niinimaa

5/2018

Tiivistelmä

Tekijä Elisa Niinimaa	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike Poliisi (AMK)/ 20161B	
Julkaisun nimi Näkökohtia ja kokemuksia alle 10-vuotiaan lapsen kuulemisesta esitutkinnassa	Julkisuusaste Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi Jaakko Kauppila, psykologia Jari Hyyti, psykologia	Opinnäytetyön muoto Tutkimuksellinen opinnäytetyö	
Tiivistelmä <p>Tämä opinnäytetyö käsittelee lapsen kuulemista epäillyissä väkivalta- ja seksuaalirikostapauksissa. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka lasta tulisi kuulla niin, että tämän ikä- ja kehitystaso otettaisiin mahdollisimman hyvin huomioon ja mitkä muut asiat tulisi ottaa huomioon ennen kuulemista ja sen jälkeen.</p> <p>Opinnäytetyö on toteutettu kvalitatiivisena tutkimuksena, johon on käytetty puolistrukturoitua teemahaastattelumenetelmää. Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla kahta Helsingin poliisilaitoksen läheisväkivaltaryhmän poliisia ja kahta HUS:n lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikön psykologia, jotka kuulevat lapsia työssään. Haastatteluissa käsiteltiin neljää teemaa ja ne myös analysoitiin teemoittain.</p> <p>Opinnäytetyön teoriaosiossa esitellään neljä erilaista kehityspsykologian teoriaa sekä lapsen kehityksellisiä asioita liittyen muun muassa muistiin, kielen kehitykseen ja keskittymiskykyyn. Lisäksi teoriaosiossa käsitellään lapsen kuulemiseen valmistautumista ja NICHD-haastattelurungon käyttöä sekä poliisin että psykologin näkökulmasta.</p> <p>Lapsen kuulemiseen vaikuttavat monet tekijät kuten lapsen ikä, kehitykselliset häiriöt tai tulkin käyttö. Ennen kuin lasta aletaan kuulla tulee kriittisesti arvioida, onko kuuleminen lapsen edun mukaista. Lapsen kuulemisen tulisi perustua siihen, ettei lapselle esitetä johdattelevia kysymyksiä. Lapsen kuuleminen vaatii moniammatillista yhteistyötä eikä sitä voi verrata tavalliseen kuulusteluun. Etenkin poliisit kaipaisivat enemmän ylläpitävää koulutusta ja palautetta tekemistään haastatteluista, jotta lapsen kuulemisen luotettavuutta voisi pitää korkeana.</p>		
Sivumäärä 51 + 1 liitesivu	Tarkastuskuukausi ja vuosi Toukokuu 2018	Opinnäytetyökoodi (OPS) Amk2016ONT
Avainsanat Lapsen kuulustelu, lapsen kehitys, kehityspsykologia, NICHD-haastattelurunko		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimusmenetelmä	3
1.2 Tutkimuksen teemat	4
1.3 Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston analysointi	5
1.4 Tutkimuskysymykset.....	5
2 YLEISTÄ LAPSEN KUULEMISESTA	6
2.1 Tutkintasuunnitelma	7
2.2 Hypoteesien asettaminen ja epäily	8
2.3 Lapsi asianomistajana, todistajana tai rikollisesta teosta epäiltynä.....	8
2.4 Läsnäolijat haastattelussa	9
2.5 Kontradiktorisuusperiaate.....	10
2.6 Lapsen kielitaito	11
3 LAPSEN KUULEMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ	12
3.1 Harjoitushaastattelu ja kysymystyypit.....	12
3.2 Epäilyn käsitteleminen haastattelussa	12
3.3 Esitutkinnan haasteet	13
4 LAPSEN KUULEMISEN HAASTATTELUMALLIT	15
4.1 Lapsen kuulustelemisen vaihemalli.....	15
4.2 Lapsen oikeuspsykologinen haastattelu (NICHD).....	16
5 KEHITYSPSYKOLOGIAN TEORIOITA	17
5.1 Jean Piaget'n kognitiivisen kehityksen teoria	17
5.2 Albert Banduran sosiaalis-kognitiivinen teoria	18
5.3 Lev Vygotskin kognitiivisen kehityksen teoria.....	19
5.4 Kognitiivis-behavioraalinen teoria	19
6 LAPSEN KEHITYS.....	20
6.1 Näkökulma	20
6.2 Muisti.....	20
6.3 Muistikuvan lähteen tunnistaminen.....	21
6.4 Lapsi tunnistajana tai todistajana.....	22
6.5 Keskittymiskyky	23
6.6 Ajan käsitys	23
6.7 Kielen kehitys	24
6.8 Tarinankerrontataidot	24
6.9 Johdateltavuus	25

7 TUTKIMUSTULOKSET	27
7.1 Lapsen haastatteluun/kuulemiseen valmistautuminen	27
7.1.1 Lapsen ikä	28
7.1.2 Oikeudet ja velvollisuudet	29
7.1.3 Harjoitushaastattelu ja kontaktin luominen	29
7.1.4 Epäily	30
7.1.5 Totuudenmukaisuus	31
7.2 Lapsen kehitys	32
7.2.1 Keskittymiskyky	32
7.2.2 Ajan käsitys	33
7.2.3 Kielen kehitys	34
7.2.4 Johdateltavuus.....	34
7.2.5 Muisti ja unohtaminen	35
7.3 Yleistä lapsen kuulemisesta.....	36
7.3.1 Epäilyn käsitteleminen haastattelussa.....	36
7.3.2 Vieraat kulttuurit ja kielet sekä tulkin käyttö	37
7.3.3 Kontradiktorisuusperiaatteen toteutuminen	39
7.3.4 Erilaisten diagnoosien ja kehityksen viivästymisen huomioiminen	39
7.3.5 Lapsen kuulemisen/haastattelun toteuttaminen ohjeistuksen mukaisesti	40
7.4 Henkilökohtaiset kokemukset lapsen haastattelemisesta/kuulemisesta	41
7.4.1 Haastattelijan kokemus ja valmiudet	41
7.4.2 Haastattelun onnistumisen ja epäonnistumisen syyt.....	42
7.4.3 Haastavimmat ja vaikeimmat asiat lapsen kuulemisessa.....	43
7.4.4 HUS:n oikeuspsykologian yksikön ja Helsingin poliisilaitoksen yhteistyö	44
7.4.5 Haastattelun laatu ja palaute haastattelusta.....	45
8 YHTEENVETO.....	47
8.1 Omaa pohdintaa.....	48
LÄHTEET	50

LIITTEET

1 JOHDANTO

Olen ollut kiinnostunut lasten kanssa työskentelemisestä ja psykologiasta, etenkin kehityspsykologiasta. Tulevan ammattini vuoksi olen pohtinut paljon, kuinka lapselle tulisi puhua esitutkinnan eri tilanteissa huomioiden lapsen kehitystason. Rikostutkijan tulee ottaa lasta kuultaessa monenlaisia asioita huomioon liittyen lainsäädäntöön ja käytännön asioihin. Haluan opinnäytetyössäni keskittyä kuitenkin siihen, miten eri-ikäisiä lapsia käytännössä kuullaan, minkälaiset asiat ovat merkityksellisiä lasta kuultaessa ja minkälainen lapsen haastattelu on luotettava. Opinnäytetyötä ei ole rajattu lapsen tiettyyn asemaan esitutkinnassa, vaan pääosassa on alle 10-vuotiaan lapsen kuuleminen esitutkinnassa. Useimmiten lasta kuitenkin kuullaan asianomistajan asemassa väkivalta- tai seksuaalirikosepäilyssä.

Tutkijana on tärkeää tietää, mitä eri-ikäiset lapset voivat muistaa ja ymmärtää. Suomen kansainvälistyessä on perehdyttävä myös vieraisiin kulttuureihin ja siihen, miten tulkin käyttö vaikuttaa lapsen kuulemiseen. Haluan myös löytää vastauksia siihen, kuinka lapsia haastattelevat poliisit ja psykologit suhtautuvat työhönsä, kuinka heitä koulutetaan ja, mitä he kaipaavat työhönsä lisää. Näihin asioihin pyrin löytämään vastauksia tekemällä haastatteluja lapsia kuuleville rikostutkijoille sekä oikeuspsykologian yksikön työryhmän jäsenille.

1.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä tähän opinnäytetyöhön käytettiin kvalitatiivista menetelmää eli laadullista tutkimusmenetelmää, sillä se tuo mielestäni parhaiten esille lapsia haastattelevien ammattilaisten ajatuksia ja tietoutta tutkittavasta asiasta.

Tutkimus toteutettiin teemahaastattelulla eli puolistrukturoidulla haastattelulla. Puolistrukturoitua haastattelua on määritelty monella tavalla. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan puolistrukturoidussa haastattelussa esitetään haastateltaville samat kysymykset, mutta haastateltaville ei anneta vastausvaihtoehtoja, jolloin haastateltavat voivat vastata kysymyksiin omin sanoin. Robsonin (1995) mukaan haastattelija valmistelee kysymykset

etukäteen, mutta haastattelijalla on vapaus vaihtaa kysymysten sanamuotoa haastateltavien välillä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47.)

Teemahaastattelu-termiä ei käytetä muussa kuin suomen kielessä, mutta toki muuallakin maailmassa tehdään samankaltaisia haastatteluja. Teemahaastattelu ei ole sidottu kvalitatiiviseen tai kvantitatiiviseen tutkimukseen tai siihen, kuinka syvällisesti jotakin aihetta käsitellään. Keskeisintä teemahaastattelussa on se, että haastatteliija esittää kysymykset haastateltavalle teemoittain. Teemahaastattelu mahdollistaa sen, että haastateltava voi tuoda tarkemmin esiin oman tulkintansa tutkittavasta asiasta ja tämä kaikki syntyy vuorovaikutuksessa haastattelijan ja haastateltavan välillä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48.)

Teemahaastattelu etenee teemoittain, mutta kysymysten ei tarvitse olla aina samassa järjestyksessä eikä niitä tarvitse esittää täysin samalla tavalla. Teemahaastattelua ei kuitenkaan tule sekoittaa syvähaastatteluun, jossa haastattelun eteneminen on täysin vapaamuotoista. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48.)

1.2 Tutkimuksen teemat

Haastattelukysymykset jaettiin neljään eri teemaan. Jokaiseen teemaan valmisteltiin myös muutama apukysymys. Jokainen haastateltava toi tällä haastattelumenetelmällä omia näkemyksiään ja yksityiskohtia tutkittavaan teemaan.

Ensimmäisessä teemassa käsiteltiin sitä, kuinka lapsen kuulemiseen/haastatteluun tulisi valmistautua. Halusin selvittää, miten käytännössä lapsen liittyviä tietoja otetaan selville ja siihen, kuinka lapseen pyritään tutustumaan. Keskityin tässä teemassa myös siihen, kuinka lapsen ikä otetaan huomioon suunnitteluvaiheessa.

Toisessa teemassa pureuduttiin lapsen kehityksellisiin asioihin, ja kuinka ne tulisi ottaa huomioon lapsen kuulemisessa. Halusin selvittää muun muassa, kuinka lapsen keskittymiskyky, muisti ja kielen kehitys otetaan huomioon haastattelussa. Olin myös kiinnostunut siitä, kuinka lapsen erilaiset kehitykselliset viiveet ja häiriöt otetaan huomioon.

Kolmannessa teemassa pohdittiin lapsen kuulemista käytännön tasolla. Tässä osiossa pyrittiin selvittämään, kuinka usein lasta kuullaan, mistä syistä lapsen kuuleminen voi epäonnistua ja mitkä syyt ovat yleisimpiä onnistumiseen. Lisäksi pohdittiin tulkin käyttöön liittyviä haasteita.

Viimeisessä ja neljännessä teemassa haastateltavilla oli mahdollisuus jakaa kokemuksiaan lapsen kuulemisesta ja kuinka työn tekeminen on mahdollistettu työpaikalla. Lisäksi haastateltavat kertoivat, mitkä asiat ovat vaikeimpia ja turhauttavimpia lapsen kuulemisessa työntekijän näkökulmasta. Haastatteluihin käytetty haastattelurunko löytyy tämän opinnäytetyön lopusta (Liite 1).

1.3 Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston analysointi

Ennen tutkimuksen aloittamista tehtiin tutkimussuunnitelma ja perehdyttiin tutkittavaan aiheeseen kirjallisuuden ja sähköisten lähteiden avulla. Erilaisten lähteiden avulla kirjoitettiin opinnäytetyön teoriaperusta. Tutkimusosa toteutettiin haastattelemalla yksitellen kahta poliisia ja kahta psykologia, jotka haastattelevat lapsia työksensä Helsingissä. Haastattelut toteutettiin henkilökohtaisesti Helsingin poliisilaitoksella Pasilassa ja Lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikössä Ruoholahdessa helmimaaliskuussa 2018. Haastatteluun osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen. Kaikki haastattelut äänitettiin ja tallennuksista tehtiin litteroinnit. Haastattelut kestivät haastateltavasta riippuen reilusta tunnista kahteen ja puoleen tuntiin.

1.4 Tutkimuskysymykset

- 1) Minkälaiset asiat tulee ottaa huomioon kuultaessa alle 10-vuotiaita lapsia?
- 2) Miten lasta tulee kuulla, jotta kaikki tarvittava tieto saadaan esitutkintaa varten?
- 3) Kuinka lapsen kuulemisen laatua voisi työntekijän näkökulmasta parantaa?
- 4) Mitkä muut asiat vaikuttavat lapsen kuulemisen luotettavuuteen?

2 YLEISTÄ LAPSEN KUULEMISESTA

Vain erityiskoulutettujen poliisien tulisi Suomessa tutkia lapsiin kohdistuneita seksuaali- ja väkivaltarikoksia, sillä ne ovat haasteellisia tutkittavia. Haasteellisuuden vuoksi olisi hyvä, että tällaisia rikoksia tutkittaisiin työpareina. Lasten kuulemisessa tulisi omata laaja tietopohja lapsen kehityksestä ja psykologiasta. Monta kertaa poliisi kääntyy myös ammattilaisten puoleen ja pyytää apua kuulemiseen virka-apuna oikeuspsykiatrisesta yksiköstä. Syyttäjät ja poliisi päättävät yhdessä, kuinka lapsen kuuleminen toteutetaan. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 94.)

Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen tallennetaan aina videolle todisteena. Yleensä lapsen ei tarvitse olla paikalla oikeudenkäynnissä, jos häntä on kuultu videolle jo esitutkintavaiheessa ja epäillyllä on ollut mahdollisuus tutustua videoon. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 78.)

Tutkinnanjohtajalla on erittäin tärkeä rooli esitutkinnan eri vaiheissa. Tutkinnanjohtaja päättää siitä, kuuleeko lapsen poliisi vai pyydetäänkö oikeuspsykiatrisesta yksiköstä virka-apua lapsen kuulemiseen (Ellonen & Rantaeskola 2016, 14). Virka-apua saatetaan pyytää myös siksi, että lapsi on pieni, lapsella on kehityksellisiä viiveitä, lapsi on traumatisoitunut tai lapsi voi muulla tavalla huonosti. Virka-apua tulisi harkita erityisesti, jos epäilystä tapahtumasta on kulunut paljon aikaa tai voidaan olettaa jonkun vaikuttaneen lapsen kertomaan. Poliisin on oltava kriittinen omista kyvyistään lapsihaastattelijana, sillä lapsen haastattelu on erittäin tärkeä todiste lapsiin kohdistuvissa rikosepäilyissä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 98.)

Tutkinnanjohtaja ei ole ainoastaan vastuussa tutkinnan oikeellisuudesta vaan myös lapsiin kohdistuvia rikosepäilyä tutkivien poliisien työhyvinvoinnista esimerkiksi tarjoamalla mahdollisuutta työnohjaukseen. Lapsiin kohdistuvia rikoksia tulisi tutkia pareittain poliisille annettujen ohjeiden mukaan, minkä toteutumisesta vastaa myös tutkinnanjohtaja. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 18.)

Esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukaan syyttäjälle on ilmoitettava tutkittavaksi tulleesta rikoksesta, joka kuuluu ilmoitusvelvollisuuden piiriin tai, josta syyttäjät on pyytänyt ilmoittamaan (Finlex.fi: Esitutkintalaki). Valtakunnansyyttäjän ohjeen mukaan ilmoitus

syyttäjälle tulee tehdä, jos tutkittavaan rikokseen liittyy lapsen kohdistunut väkivaltarikos, joka ei ole vähäinen, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos. (Vksv.oikeus.fi)

Huolimatta siitä, kuuleeko lasta poliisi vai lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön psykologi, samat ohjeet ja säännöt pätevät molemmissa tapauksissa. Molemmissa tapauksissa lapsen kuuleminen tulee myös videoita ja litteroida. Poliisi on kuitenkin aina vastuussa esitutkinnasta ja siitä, että lapsen kuuleminen suoritetaan tarkoituksenmukaisesti. Vaikka oikeuspsykiatrisessa yksikössä lapsen kuulee psykologi, tulee poliisin olla paikalla ja aktiivinen kuulemisen suunnittelussa. Poliisin aktiivisuus tarkoittaa myös sitä, että lapsen kuulemisen aikana poliisi pyrkii tuomaan esille asioita, jotka ovat rikosepäilylle olennaisia asioita selvittää. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 99.)

Asianosaisten ja todistajien kuulemisjärjestyksellä on myös suuri merkitys. Normaalisti poliisi kuulee yleensä asianomistajan ja todistajan ensin ja vasta sitten rikoksesta epäillyn. Epäillyn oikeudet tulisi turvata niin, että epäilty kuultaisiin ensimmäisen kerran ennen kuin lasta kuullaan. Kuulemisjärjestys tulee kuitenkin arvioida tarkkaan tapauskohtaisesti niin, että taktista näkökulmaa ei unohdeta. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 100.)

2.1 Tutkintasuunnitelma

Kun kyseessä on tavanomaista vaikeampi lapsiin kohdistunut väkivalta- tai seksuaalirikosepäily, tulisi tehdä tutkintasuunnitelma. Lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinta on yleensä vaativaa tutkintaa. Tutkintasuunnitelman tekemättä jättäminen on mahdollista vain, jos tutkinnanjohtaja ja syyttävä niin asiasta sopivat. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 59.)

Tutkintasuunnitelma on asiakirja, johon kirjataan, mitä sen hetkisillä tiedoilla aiotaan tehdä ja kuinka tavoite saavutetaan. Suunnitelmassa tulee käydä ilmi tutkinnassa käytettävät tutkintalinjat eli hypoteesit. Hypoteesit ovat vaihtoehtoisia tapahtumankuvauksia tutkittavasta epäilystä. Tutkintasuunnitelmaa on tärkeää myös päivittää sitä mukaa, kun tutkinta etenee. Malli tutkintasuunnitelmalomakkeesta löytyy poliisin dokumenttihakemistosta Kameleonista. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 60.)

2.2 Hypoteesien asettaminen ja epäily

Hypoteesien eli vaihtoehtoisten selitysten etsiminen tarkoittaa sitä, että lapsiin kohdistuviin väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyihin etsitään vaihtoehtoisia selityksiä puolesta ja vastaan. Näitä vaihtoehtoisia selityksiä testataan tutkinnan edetessä. Kun hypoteeseja asetetaan, on tärkeää olla tukematta pelkkiä rikosepäilyä vahvistavia seikkoja. Kaikki tutkintalinjat auki pitämällä voidaan näyttöä arvioida objektiivisesti. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 61.)

Vaihtoehtoisia selityksiä voidaan lapsen haastattelemisen lisäksi saada esimerkiksi lapsen vanhempia haastattelemalla ja lapsen perhetilannetta selvittämällä. Jos lapsella on fyysisiä vammoja, eikä niihin löydy luonnollista selitystä, vammojen alkuperää pyritään selvittämään muun muassa lasta kuulemalla ja selvittämällä tapahtunutta mahdollisimman tarkasti. Mikäli lapsella ei ole fyysisiä vammoja eikä epäilystä ole muuta selkeää materiaalia, hypoteeseja tulee asettaa kattavasti. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 61.)

Vaihtoehtoisia hypoteeseja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä selvittäessä voisivat olla esimerkiksi, että joku muu kuin epäilty on syyllistynyt rikokseen, lapsi on altistunut seksuaaliselle materiaalille tai puheille tai kyse on väärinymmärryksestä. Vaihtoehtoinen selitys voisi olla myös se, että epäily on syntynyt vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksessa. Huolestunut vanhempi on tällaisessa tapauksessa voinut kysyä lapselta johdattelevia kysymyksiä epäilemäänsä tapahtumaan liittyen tai tulkita systemaattisesti, että lapsen käytös johtuu hyväksikäytöstä, jolloin vanhemman uskomuksesta tulee vanhemmalle ja lapselle yhteinen todellisuus. (Kappahoito.fi: Duodecim, Julia Korkman 2013.)

2.3 Lapsi asianomistajana, todistajana tai rikollisesta teosta epäiltynä

Ennen kuin lasta kuullaan asianomistajana, poliisi kuulee yleensä myös lapsen huoltajaa tai laillista edustajaa. Lapsi on asianomistajana vajaavaltainen, joten lapsen puheoikeutta käyttää yleensä lapsen huoltaja. Jos lapsen huoltaja on estynyt, voi puheoikeutta käyttää edunvalvojan sijainen. Lapsen huoltajaa tai edunvalvojan sijaista kuullaan muun muassa siitä, onko lapsella vaatimuksia asiassa. Kuitenkin on myös tärkeää saada esitietoja lapsesta liittyen lapsen elinoloihin ja elämäntapahtumiin sekä lapsen käyttäytymisestä vaihtoehtoisten selvitysten määrittämiseksi. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 76-77.)

Alle 15-vuotiasta lasta kuullaan harvoin todistajana. Syynä on usein se, että todistamisen ajatellaan aiheuttavan haittaa lapselle. Jos on kyse merkittävästä intressistä, tulee myös alle 15-vuotiasta lasta kuulla todistajana. Lapsitodistajan kuuleminen tallennetaan videolle niin kuin asianomistajanakin ja kuuleminen litteroidaan. Lasta ei siis myöskään todistajan asemassa yleensä kuulla henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä vaan videota käytetään todisteena. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 101.)

Kun lapsi on teon hetkellä 15 vuotta täyttänyt ja syyntakeinen, on hän silloin rikosoikeudellisesti vastuussa Rikoslain 3 luvun 4 §:n mukaan. Mikäli lapsi on teon hetkellä alle 15-vuotias, hän on silloin syyllistynyt rikolliseen tekoon, mutta häntä ei voida tuomita teosta. Vaikka lapsi olisi alle 15-vuotias eikä rikosoikeudellisesti vastuussa, niin korvausvelvollisuus ei poistu (Ellonen & Rantaeskola 2016, 77). Esitutkintalain 3 luvun 5 §:n mukaan esitutkinta rikollisen teosta tehdään, jos pitää selvittää, onko osallisena ollut myös 15 vuotta täyttänyt henkilö. Lisäksi lapseen kohdistetaan lastensuojelutoimenpiteitä. Tämä opinnäytetyö keskittyy lähinnä tilanteisiin, joissa alle 10-vuotiasta lasta kuullaan asianomistajana tai todistajana.

2.4 Läsnaolijat haastattelussa

Kun alle 15-vuotiasta lasta haastatellaan asianomistajan asemassa, esitutkintalain 7. luvun 14 §:n mukaan lapsen huoltajalla, edunvalvojalla tai laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä. Mikäli lapsen huoltaja on epäiltynä kyseisestä rikoksesta, ei huoltajalla ole siinä tapauksessa oikeutta olla läsnä. Poliisi voi kieltää huoltajan läsnäolon kuulemisessa myös, jos voidaan olettaa, että huoltajan läsnäolo vaikeuttaa rikoksen selvittämistä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 85.)

Läsnäolo tarkoittaa joko samassa huoneessa olemista tai lapsen kuulemisen seuraamista reaaliaikaisesti toisesta huoneesta. Huoltajalla on kuitenkin oikeus saada nähdä video lapsen kuulemisesta jälkikäteen, mikäli hänen läsnäolonsa on katsottu haitalliseksi reaaliaikaisesti. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 85.)

Vanhemman läsnäolo voi vaikeuttaa haastattelun onnistumista. Lapsen kertomus on luotettavin silloin, kun lapsen huoltaja ei ole samassa huoneessa tai edes toisessa

huoneessa seuraamassa haastattelua. Lapsi voi pelätä vanhemman reaktiota tai arastella, joten lapsi saattaa jättää kertomatta asioita suojellakseen vanhempansa. Joskus hyvin pienet tai ujut lapset eivät halua mennä haastatteluun ilman vanhempansa. Tällaisissa tilanteissa saatetaan harkita huoltajan läsnäolon sallimista jopa samassa huoneessa. Mikäli vanhemman läsnäolo sallitaan, tulee vanhemmalle tehdä selväksi se, ettei hän saa puuttua haastatteluun millään lailla. Hänet voidaan myös poistaa huoneesta, mikäli hän häiritsee lapsen haastattelun kulkua. Jos vanhemmalle annetaan lupa olla läsnä samassa huoneessa, tulee huolehtia siitä, että vanhempi näkyy videotallenteella koko haastattelun ajan. Vanhemmalla on oikeus nähdä tallenne lapsen kuulemisesta jälkikäteen. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 85-86.)

Mikäli lapsen kuulemisen tekee poliisi, toisessa huoneessa huoltajan lisäksi haastattelua voivat seurata tapauksesta riippuen tutkijan työpari, lapsen oikeusavustaja, lapsen edunvalvoja, lapsen tukihenkilö, epäillyn oikeusavustaja ja syyttävä. Mikäli lapsen kuulemisen suorittaa psykologi oikeuspsykiatrisessa yksikössä, lapsen kuulemista voi edellä mainittujen lisäksi seurata myös poliisi. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 86.)

2.5 Kontradiktorisuusperiaate

Kun lapsi on asianomistajana seksuaali- tai väkivaltarikosasiassa, tallennetaan lapsen kuuleminen videolle. Video on lapsen kohdalla osa suullista oikeudenkäyntiä. Pääsääntöisesti lasta ei kuulla fyysisesti oikeudenkäynnissä. Esitutkintaviranomainen on vastuussa siitä, että vastakuulustelu on mahdollistettu esitutkinnan aikana. Vastakuulustelun mahdollisuutta kutsutaan kontradiktorisuusperiaatteeksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsen kuulemisen jälkeen rikoksesta epäillylle ja hänen avustajalleen varataan viipymättä mahdollisuus tutustua tallenteeseen ja tehdä sen pohjalta lisäkysymyksiä. Mikäli epäillyllä on lisäkysymyksiä ja ne päätetään lapselle esittää, kuullaan lapsi uudelleen ja lapsen kuuleminen tallennetaan ja litteroidaan niin kuin aikaisemminkin kerralla. Epäillyllä on oikeus tutustua myös toiseen tallenteeseen ja tehdä vielä lisäkysymyksiä, mikäli se on tarpeellista. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 83-84.)

Epäillyn ja hänen avustajansa esittämien kysymysten tulee olla asiallisia ja liittyä tutkittavana olevaan asiaan. Kysymysten pitää olla myös sellaisia, ettei niitä ole kysytty lapselta jo aikaisemmin. Juttua tutkivan poliisin tulee myös keskustella epäillyn ja tämän

avustajan kanssa siitä, millaisia seikkoja he haluavat kysymyksillään selvittää. Tutkinnanjohtaja ja syyttäjä päättävät siitä, kysytäänkö lapselta epäillyn esittämiä kysymyksiä vai ei. Mikäli kysymykset päätetään esittää lapselle, tulee ne esittää avoimesti ilman johdattelemista. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 84.)

Epäillyllä on myös oikeus kieltäytyä katsomasta tallennetta lapsen kuulemisesta. Kuitenkin poliisin pitää varmistua siitä, että epäilty ymmärtää, mitä tästä oikeudesta luopuminen voi merkitä rikosprosessissa. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 85.)

2.6 Lapsen kielitaito

Lapsen kuuleminen tulisi tehdä lapsen vahvimmalla kielellä. Mikäli vahvin kieli ei ole suomi, ruotsi tai saamen kieli, paikalle tulee järjestää tulkki. Lapsen pitää pystyä ymmärtämään ja puhumaan käytettävää kieltä, jotta haastattelu onnistuisi mahdollisimman hyvin. Esitutkinnassa käytettävästä kielestä säädetään esitutkintalaissa luvun 4 12 §:ssä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 82.)

Voi olla haastavaa päättää, kuullaanko lasta tulkin läsnä ollessa tämän äidinkielellä vai katsotaanko lapsen suomenkielen taidon olevan riittävä. Joskus lapsi voi puhua hyvinkin sujuvaa suomea kontaktin luomisen aikana, mutta lapsella voi olla vaikeuksia ymmärtää haastattelun myöhemmässä vaiheessa kysymysten muuttuessa yksityiskohtaisemmiksi. Vaikka lapsi olisi kaksikielinen, tulkin käyttöä kannattaa harkita. Kaksikielinen lapsi voi sekoittaa kahden kielen sanoja samassa lauseessa eikä välttämättä tiedä kaikkia sanoja molemmilla kielillä. Jos lapsi puhui lapseen kohdistuneen väkivalta- tai seksuaalirikoksesta epäillyn kanssa vierasta kieltä, kannattaa samaa kieltä käyttää myös haastattelussa, jolloin lapsen on helpompi muistella tapahtumia. (Wilson & Powell 2001, 71-72.)

3 LAPSEN KUULEMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ

3.1 Harjoitushaastattelu ja kysymystyypit

Ennen kuin lasta kuullaan varsinaisesta epäilystä, lapselle tehdään harjoitushaastattelu. Harjoitushaastattelun tarkoitus on, että lapsi ikään kuin harjoittelee asioista kertomista itsenäisesti. Haastattelun tarkoitus on selitettävä myös lapselle. Harjoitushaastattelussa kysymysten on oltava avoimia, jotta lapsi saa kerrottua asioista omin sanoin. Harjoitushaastattelu antaa haastattelijalle myös mahdollisuuden muodostaa käsityksen lapsen kyvystä kertoa tapahtumista ja siitä, millaiset kysymykset ovat lapselle sopivia epäilyä käsiteltäessä. Joissakin tilanteissa ensimmäinen haastattelukerta käytetään lapsen tutustumiseen, varsinkin jos lapsi on ujo. Harjoitushaastattelun aiheen on oltava jokin todellinen tapahtuma, joka on ollut lapselle mieluinen. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 93.)

Jotta lapsen kuulemista voitaisiin pitää luotettavana, lapselle tehtävät kysymykset on suunniteltava huolellisesti. Lapselle ei saa tehdä ollenkaan johdattelevia kysymyksiä ja vaihtoehtokysymyksiäkin kannattaa välttää. Mikäli johdattelevia kysymyksiä esitetään, lapsen haastattelulla ei pahimmassa tapauksessa ole minkäänlaista näyttöarvoa. Samaa kysymystä ei saa kysyä uudelleen, sillä lapsi saattaa muuttaa aikaisempaa vastaustaan koettuaan sen olleen riittämätön. Lapselle tehtävien kysymysten tulee olla avoimia ja lapselle sopivalla kielellä esitettyjä. Lapselle voidaan esittää myös ohjaavia kysymyksiä, joiden tarkoitus on selventää lapsen kertomaa. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 94-96.)

3.2 Epäilyn käsitteleminen haastattelussa

Epäilyn käsitteleminen voidaan aloittaa harjoitushaastattelun jälkeen esimerkiksi tiedustelemalla lapselta, tietääkö tämä syyn haastattelulle. Ennen epäilyn käsittelemistä haastattelijan on pohdittava, kuinka epäilyn aiheeseen päästään johdattelematta ja lapsen vapaalla kerronnalla. Kun lapsi on kertonut epäilystä vapaalla kerronnalla, voidaan alkaa tehdä tarkentavia kysymyksiä. Epäilyä käsiteltäessä on myös tärkeää käyttää samoja sanoja, joita lapsi on käyttänyt. Lasta haastattelevan henkilön käytöksen on oltava rauhallista ja neutraalia. Jos haastattelijalla näyttää suuria tunteenilmaisuja, voi etenkin pieni lapsi ajatella sen johtuvan hänestä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 93-94.)

3.3 Esitutkinnan haasteet

Maallikon saattaa olla vaikeaa tunnistaa lapsessaan kehityksellisiä ongelmia tai viivästyksiä, joten ei ole ollenkaan harvinaista, että kehitykselliset ongelmat käyvät ilmi vasta psykologisen tutkimuksen yhteydessä. Mikäli kehitysviiveitä ei tunnisteta hyvissä ajoin, voi todistusaineisto vääristyä tai rikos voi pahimmassa tapauksessa toistua. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 193.)

Lapset eivät välttämättä kykene antamaan tarpeeksi tietoa tutkittavasta tapauksesta haastatteluissa ennen asian käsittelyä oikeudenkäynnissä. Parantamalla lasten todistelun laatua parannetaan tiedonhankintaa ja vähennetään tapauksia, joiden tutkiminen keskeytetään lapsen huonon uskottavuuden vuoksi. (Zaragoza, Graham, Hall, Hirschman & Ben-Porath 1995, 114.)

Lapsen kuulemisen onnistumisen ja sujuvuuden kannalta on tärkeää ottaa selvää lapsesta mahdollisimman paljon ennen kuulemistä. Lapsen perhetilanne, kulttuuri, älykkyys ja muut elämäntapahtumat on hyvä selvittää lapsen läheisiltä. Nämä tiedot auttavat ymmärtämään asiayhteyksiä ja lapsen vastausten merkitystä. Kuitenkin tulee muistaa, että nämä taustatekijät eivät välttämättä vaikuta haastattelutilanteeseen ja lapsen reagoitintapoihin samalla tavalla jokaisen lapsen kohdalla. (Wilson & Powell 2001, 70.)

Jos alustavissa tapaamisissa lapsen kanssa ilmenee sellaisia haasteita, jotka saattavat vaikuttaa lapsen kuulemiseen, olisi hyvä käyttää aikaa lapsen kanssa pelkkään tutustumiseen. Ei ole mitään hyötyä kuulla lasta, jos lapsen sanomaa ei ymmärrä. On myös tärkeää, ettei lapselle aiheuteta stressiä esimerkiksi siksi, että haastattelija ei ymmärrä lapsen kulttuuritaustasta aiheutuvia asioita. (Wilson & Powell 2001, 70.)

Mikäli lapsi tulee muusta kuin suomalaisesta tai vaikkapa pohjoismaisesta kulttuurista, on syytä selvittää, mihin kulttuuriseen ryhmään lapsi kuuluu. Olisi sopimatonta olettaa, että esimerkiksi kaikki aasialaiset tulisivat samasta kulttuurista. Vaikka aasialaisissa kulttuureissa on yhtäläisyyksiä, ovat ne kuitenkin täysin erilaisia keskenään. Lisäksi on tärkeää tietää, kuuluuko lapsi johonkin uskonnolliseen ryhmään tai minkälaiset sukupuoliroolit lapsen kulttuurissa on. On myös hyvä tietää, kuinka lapsen vanhemmat kyseisessä kulttuurissa suhtautuvat viranomaisiin ja kuinka esimerkiksi lapsen hyväksikäyttöön suhtaudutaan. Vaikka lapsi kuuluisi johonkin tiettyyn kulttuuriseen

ryhmään, lapsi voi olla sopeutunut ja samaistunut sekä omaan kulttuuriinsa että valtaväestön kulttuuriin. Lapsen vanhemmat voivat taas olla tarkempia siitä, minkä kulttuurin arvoja tulisi noudattaa. (Wilson & Powell 2001, 72-73.)

4 LAPSEN KUULEMISEN HAASTATTELUMALLIT

4.1 Lapsen kuulustelemisen vaihemalli

Vuonna 1993 Yuille, Hunter, Joffe ja Zaparniuk kehittivät lapsen kuulustelemisen vaihemallin. Vaiheet ovat: valmistautuminen ja aloitus, varsinainen kuulustelu ja positiivinen lopetus. Kuulustelun onnistumisen kannalta on tärkeää, että lapsi luottaa kuulustelijaan ja yhteistyö on hyvää. Tämän vuoksi ennen kuulustelua on valmistauduttava kunnolla. Kuulustelijan tulee myös tehdä alkuarvio lapsen kehityksestä, mutta ennen sitä tulisi tutustua lapseen mahdollisimman hyvin. Psykologista valmiutta kuulusteluun voidaan testata yksinkertaisesti kysymällä ja keskustelemalla asioista, jotka ovat lapselle mieleisiä. Totuudellisuutta voidaan pienen lapsen kohdalla testata esimerkiksi kysymällä, ovatko kuulustelijan hiukset vihreät. Lapsen johdateltavuutta voi testata toteamalla jotakin, minkä kuulustelija tietää olevan valhetta. (Ellonen, Karstinen & Nykänen 1996, 138-139.)

Varsinaisessa kuulustelussa tulee tehdä selväksi heti alussa, mistä asiasta on kyse ja, että poliisi haluaa tietää tarkemmin tapahtumista. Tämän jälkeen pyritään auttamaan lasta muistamaan tapahtumakulku ja sen olosuhteet. Lapselle tulee tehdä vain avoimia kysymyksiä. Muussa tapauksessa lapsi joutuu vahingossakin johdatelluksi, eikä kuulustelu ole silloin luotettava. Kuulustelijan ei tulisi ottaa minkäänlaista roolia, vaan käyttäytyä mahdollisimman neutraalisti. Kun lapsi kertoo tapahtumista, tätä ei saisi keskeyttää. Mikäli kerronta on lyhyttä, voi lasta kuitenkin varovaisesti innostaa jatkamaan. Kuulustelijan tulee olla mahdollisimman kärsivällinen eikä lasta saisi hoputtaa, mikäli kerronta menee keskusteltavan asian ohi. (Ellonen, Karstinen & Nykänen 1996, 139-141.)

Lapsen kanssa keskustellessa tulee käyttää sellaisia ilmaisuja, joita lapsikin käyttää. Mikäli kuulustelija ei ymmärrä jotakin, tulee sitä luonnollisesti tiedustella lapselta tarkemmin. Jos lapsi vaikuttaa ahdistuneelta, häneltä ei tulisi kysyä vaikeita kysymyksiä vaan helposti vastattavia kuulustelun jatkuvuuden varmistamiseksi. (Ellonen, Karstinen & Nykänen 1996, 141.)

Kuulustelun loputtua lapsen kuulustelu tulee lopettaa rakentavasti. Lapsen kuulustelu tulee käydä läpi lopussa samalla lailla kuin aikuisenkin. Lapselle tulee tehdä selväksi, että pöytäkirjaan saa vielä tehdä muutoksia, ja että siihen tulee kirjata vain totuudenmukaiset asiat. Lapselle ei saa koskaan antaa sellaista käsitystä, että haastattelija olisi pettynyt tämän kertomuksesta. (Ellonen, Karstinen & Nykänen 1996, 142.)

4.2 Lapsen oikeuspsykologinen haastattelu (NICHD)

NICHD eli Investigative Interview Protocol on lapsen oikeuspsykologinen haastattelu, joka on suunniteltu yhdysvaltalaisille poliiseille, jotka kuulevat lapsia rikosasioissa. Haastattelun tavoitteena on saada lapsi kertomaan itse tietoja vaarantamatta kerrottujen asioiden luotettavuutta. Oikeuspsykologisesta haastattelusta on tehty oma versio Suomen poliisille ja sitä on työstänyt PsT Julia Korkman ja professori Pekka Santtila. Haastattelurunkoon ovat vaikuttaneet myös HUS Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen osaamiskeskuksen psykologit. Haastattelurunkoa muokataan sitä mukaa, kun uutta tutkimustietoa lapsen kuulemisesta saadaan. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 172.)

Haastattelurunko koostuu 12 osasta, joissa jokaisessa on yksityiskohtaiset ohjeet haastattelun etenemiseen. Haastattelurungon osat:

- Osa 1: Esittely ja säännöt*
- Osa 2: Kontaktin luominen*
- Osa 3: Harjoitushaastattelu*
- Osa 4: Siirtyminen epäilyn aiheeseen*
- Osa 5: Epäilyn tutkiminen*
- Osa 6: Tauko*
- Osa 7: Kysymykset koskien asioita joita lapsi ei ole maininnut*
- Osa 8: Mikäli lapsi ei ole antanut epäilyyn liittyvää tietoa*
- Osa 9: Tietoa ilmitulosta*
- Osa 10: Lopetus*
- Osa 11: Neutraali aihe*
- Osa 12: Vastakuulustelu*

(Ellonen & Rantaeskola 2016, 172-186.)

Ennen kuin haastattelu aloitetaan, tulee tutkijan valmistautua kuulemiseen hyvin. Tutkijan tulee ottaa mahdollisimman paljon selvää lapsesta ennen kuulemistä. Kannattaa miettiä erilaisia aihepiirejä, jotka auttavat kontaktin luomista lapsen kanssa. Kriittinen vaihe on se, kun mahdollista epäilyä koskevia asioita aletaan käydä läpi. Tutkijan tulee tiedostaa, että kaikki tapahtuu lasta johdattelematta. Lapsi, jota kuullaan, ei välttämättä ymmärrä, mitä häneltä odotetaan, joten tutkijan pitää valmistautua myös selittämään asioita ja tehdä vaihtoehtoisia kysymyksiä. Lapsi ei välttämättä ymmärrä kysymystä, joten se pitää osata asetella uudestaan lapsen kehityksen mukaan. Tutkijan tulee myös selvittää, voisiko epäilylle löytyä jokin selitys, jos rikosta ei ole tapahtunut. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 172-173.)

5 KEHITYSPSYKOLOGIAN TEORIOITA

Kehityopsykologia tarkastelee ihmisen kehitysvaiheita eri osa-alueiden näkökulmasta. Osa-alueet voivat olla esimerkiksi fyysinen, motorinen, kognitiivinen tai koko ihmisen elämänskaari. Elämänskaaripsykologia tarkastelee siis ihmistä syntymästä kuolemaan saakka. Ihmisen kehityksestä on tehty erilaisia teorioita, joissa pyritään erottelemaan ihmisten psyykkisiä rakenteita ja toimintoja ja ymmärtämään niissä tapahtuvia muutoksia. Kehityopsykologia helpottaa myös kiinnittämään huomiota sellaisiin seikkoihin yksilön kehityksessä, jotka voivat tuottaa haasteita lapselle. (disco.teak.fi)

Kehityopsykologian teorioihin ei voi kuitenkaan luottaa sokeasti. Ne antavat näkökulmia lapsen kehityksen ymmärtämiseen, mutta eivät voi ajaa samaa asiaa kuin kasvattajan tekemät havainnot ja vuorovaikutus lapseen. (disco.teak.fi)

Halusin tuoda esille opinnäytetyössäni muutaman kehityopsykologian teorian, jotka antavat näkökulmaa myös lapsen kehityksellisiin asioihin lapsen kuulemisessa. Esittelen kolme perinteisempää kehityopsykologian teoriaa sekä yhden tämänhetkisen vallitsevista teorioista.

5.1 Jean Piaget'n kognitiivisen kehityksen teoria

Kehityopsykologian teorioista lienee kuuluisin ja kiistellyin sveitsiläisen Jean Piagetin kehitysteoria. Piagetin mukaan ihmisen kehitys etenee vaiheittain. Piagetin kognitiivisessa kehitysteoriassa on neljä vaihetta: sensomotorinen, esioperationaalinen, konkreettisten operaatioiden vaihe ja formaalinen vaihe (Piaget 1977, 13). Tässä esitellään teorian kolme ensimmäistä osaa.

Sensomotorinen vaihe kestää lapsen syntymästä noin kaksivuotiaaksi asti. Tässä vaiheessa lapsella ei ole vielä kieltä käytössään, mutta lapsen henkinen kehitys on nopeaa. Lapsi muodostaa sensomotorisessa vaiheessa ne kognitiiviset osarakenteet, jotka määrittelevät lapsen älyllisen tason. (Piaget 1977, 13.)

Sensomotorisessa vaiheessa lapsi on täydellisen ja tiedostamattoman itsekeskeinen, sillä lapsi ei ole vielä minä-tietoinen, eli lapsi keskittyy vain omaan ruumiiseen ja omiin

toimintoihin (Piaget 1977, 21). Tämän vaiheen yksi tyypillinen piirre on myös se, ettei lapsi ymmärrä vielä esineiden pysyvyyttä. Jos esimerkiksi jokin lasta kiinnostava esine asetetaan näkösuojan taakse, lapsi luulee esineen kadonneen kokonaan (Piaget 1977, 22). Sensomotorisen vaiheen lopussa lapsi alkaa vähitellen ymmärtää olevansa erossa ympäristöstään. Lisäksi lapsi alkaa ymmärtää oman kehonsa rajallisuutta. (Miller 2002, 45.)

Esioperationaalinen vaihe alkaa ensimmäisen vaiheen jälkeen noin 2-6 –vuotiaaksi asti. Tässä vaiheessa lapsi alkaa ymmärtää kielellisiä käsitteitä (Vasta 2016, 121). Lapsi ymmärtää sanojen merkityksiä jo toisen ikävuoden saavutettuaan. Piagetin teorian mukaan lapsen varsinainen ajattelu alkaa vasta, kun lapsi alkaa käyttää kieltä. Esioperationaalisen vaiheen alussa lapsi saattaa uskoa voivansa vaikuttaa ympäristöönsä tahdollaan. Lapsi ei myöskään vielä ymmärrä, että toinen ihminen ei voi nähdä, mitä lapsi näkee esimerkiksi puhelun aikana. (Vilkko-Riihelä & Laine 2013, 75.)

Konkreettisten operaatioiden vaihe on noin 7-11 –vuotiaana. Tässä vaiheessa lapsi ymmärtää pysyvyyden ja aikaisemmin mainittu itsekeskeisyys vähentyy. Lapsi alkaa siis ajatella asioita myös muiden näkökulmasta ja voi tuntea empatiaa. Lapsi alkaa päätellä asioita loogisesti kielen ja matematiikan avulla. Lapsi osaa jo myös luokitella asioita ja päätellä syy-seuraussuhteita. 7-11 –vuotiaana lapsen ajan ja paikan taju paranee, eli lapsi alkaa ymmärtää, mikä on mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa (Vilkko-Riihelä ja Laine 2013, 93).

5.2 Albert Banduran sosiaalis-kognitiivinen teoria

Kanadalainen psykologi Albert Bandura kehitti sosiaalis-kognitiivisen teorian vuonna 1977. Banduran mukaan ihmisen kehitys ei ole yhtenäinen prosessi vaan siihen vaikuttavat monet asiat. Ihmisen kykyihin vaikuttavat ihmisen psyykkis-biologinen alkuperä ja ne olosuhteet, jotka ovat kykyjen edistymisen ja ylläpitämisen edellytyksenä. Banduran mukaan ihmisillä on yksilöllisiä eroja niissä kyvyissä, jotka kehittyvät pidemmälle ja niissä, jotka jäävät alikehittyneiksi. (Vasta 2016, 13-14.)

Bandura kehitti kaavion nimeltä *kolmitahoinen vastavuoroinen determinismi*. Käyttäytymistä selitetään usein yksipuolisen determinismin avulla, eli näissä malleissa ihmisen käyttäytymisen uskottaan muovautuvan ja ohjautuvan ympäristön vaikutteista tai sisäisistä taipumuksista. Kolmitahoisesta vastavuoroisesta determinismin mallissa taas

käyttäytyminen, kognitio ja muut yksilöön liittyvät tekijät sekä ympäristövaikutteet ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja vaikuttavat toisiinsa kaksisuuntaisesti. Eri vaikutuslähteiden ei kuitenkaan tarvitse olla yhtä vahvoja. Toiset voivat olla vahvempia kuin toiset eivätkä vastavuoroiset vaikutukset tule ilmi samaan aikaan. (Vasta 2016, 13-14.)

5.3 Lev Vygotskin kognitiivisen kehityksen teoria

Venäläisen psykologin Lev Vygotskin teoria lapsen kehityksestä eroaa Jean Piaget'n teoriasta. Vygotskin mukaan lasta ympäröivä kulttuuri ja ympäristö kehittävät lapsen ajattelua ja kielen taitoja. Lapsi oppii ympäristön avulla sellaisia asioita, joita hän ei yksin voisi oppia. Tämä edellyttää, että opittava asia on lähellä lapsen kykyä ja kehitystasoa. Vygotskin termi *lähikehityksen vyöhyke* tarkoittaa lapsen kehitystason ja potentiaalisen kehitystason välistä eroa. Lapselle ei hyödytä opettaa sellaisia asioita, jotka ovat liian monimutkaisia tämän kehitystasoon verrattuna. (Vilkko-Riihelä & Laine 2013, 78-79.)

Vygotskin mukaan kielenkehityksessä on kolme erilaista vaihetta. Alussa puheella pidetään yhteyttä ympäristöön, joten se on sosiaalista. Tässä varhaisessa vaiheessa kieli on sensomotorista älyä. Noin 3-vuotiaana lapsen puhe muuttuu minäkeskeiseksi eli egosentriseksi. Lapsi puhuu ääneen itselleen ja samalla ohjaa toimintaansa. Myöhemmin ääneen puhuminen vähenee ja se muuttuu sisäiseksi ajatteluksi. (Vilkko-Riihelä & Laine 2013, 78-79.)

5.4 Kognitiivis-behavioraalinen teoria

Kognitiivis-behavioraalinen teoria eli kognitiivisen käyttäytymisen teoria on kehittynyt teoreettisista kirjoituksista, kliinisistä kokemuksista ja empiirisistä tutkimuksista. Teoriaan ei ole olemassa tarkkaa määritelmää. Kognitiivinen ja behavioraalinen aspekti ovat tärkeitä näkökulmia, kun yritetään ymmärtää ihmistä. Kognitiivis-behavioraalinen tutkimus perustuu käyttäytymisen ja kognitiivisten muutosten havaitsemiseen metodologisella tarkkuudella. Tämän teorian vaikutus kehityspsykologian teorioiden käytössä on tällä hetkellä voimakas. Kehityspsykologian teoriat kuitenkin kehittyvät koko ajan, kun uusia psykologisia ongelmia testataan. (wps.prenhall.com)

6 LAPSEN KEHITYS

Lapset kehittyvät yksilölliseen tahtiin eivätkä kaikki lapset opi uusia taitoja samassa järjestyksessä. Myös sisarusten välillä voi olla paljonkin vaihtelua taitojen omaksumisen ajankohdissa ja kehityksen etenemisen rytmissä. Lapsi kerää tietoa aina jossakin kehityksellisessä kontekstissa. Kehityksellisiä konteksteja ovat esimerkiksi vuorovaikutussuhteet päivähoitopaikassa tai sukulaisten kanssa. Kun lapsi luottaa häntä hoitaviin aikuisiin, lapsella on silloin hyvä pohja uusien asioiden oppimiselle ja tutkimiselle. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen jne. 2008, 18-19.)

6.1 Näkökulma

Todistajilta kysytään usein myös asioita, joissa pitää päätellä omia tai muiden aikomuksia, ajatuksia tai tunteita. Vasta noin 6-7 –vuotias lapsi kykenee ymmärtämään asioita toisen ihmisen näkökulmasta. Lapsilla voi siis olla suuria vaikeuksia ymmärtää, mitä toinen ihminen on saattanut aikoa tehdä. Lapsen kertomus voi olla ristiriitaista, jos lapsella on vaikeuksia ymmärtää, mitä tältä kysytään (Zaragoza, Graham, Hall, Hirschman & Ben-Porath 1995, 122). Kehityopsykologiassa käytetään termiä *theory of mind* eli mielen teoria kuvaamaan kykyä tunnistaa ja ymmärtää muiden ihmisten ajatuksia ja aikomuksia.

6.2 Muisti

Jotta esitutkinnassa ja rikosoikeudessa voidaan kuulla todistajaa, tulee tämän kyetä kertomaan muistikuvistaan kielen avulla. Jo 18-kuukautinen lapsi voi viitata menneeseen sanallisesti. Viittaukset ovat kuitenkin lyhyitä ja ne syntyvät usein aikuisten vihjeiden perusteella. Aikuiset eivät yleensä muista tapahtumia, jotka ovat tapahtuneet heidän ollessaan alle 3,5-vuotiaita. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 187.)

Kehityopsykologiaan mukaan ensimmäiset muistot, jotka ovat kielellisesti palautettavissa, syntyvät kahden vuoden iässä. Lapsen kielellinen kyky ilmaista ja ymmärtää ovat sidoksissa siihen, kuinka hyvin lapsi muistaa ja kykenee kuvailemaan menneitä tapahtumia. Nämä kyvyt kuitenkin kehittyvät merkittävästi 4-6 vuoden iässä, mutta 3-6 –vuotiaat lapset myös unohtavat asioita nopeammin kuin vanhemmat lapset ja aikuiset. Mitä enemmän aikaa tapahtumista kuluu, luonnollisesti sitä enemmän virheitä muistamisessa tapahtuu kaiken ikäisillä ihmisillä. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 187-188.)

Kehityspsykologiassa käytetään termiä *infantiili amnesia* varhaislapsuusajan ilmiölle, jolloin lapsella ei ole muistikuvia ennen kolmatta ikävuotta. Psykoanalytikko Sigmund Freudin (1938) mukaan tämä lapsuuden ajan muistamattomuus liittyy tunteisiin ja traumaattisiin tapahtumiin, jotka ovat repressoitu eli siirretty muistissa syrjään. Varhaislapsuuden muistot luokitellaan fyysisen toiminnan ja havaintojen kautta. Myöhemmät muistot ovat palauttavissa siksi, että ne on luokiteltu eri tavalla. Myöhemmät muistot tallentuvat muistiin kielen ja käsitteiden avulla. (Nurmi jne. 2008, 51.)

Lapset muistavat yleensä yksittäistä tapahtumaa paremmin toistuvat tapahtumat. Kuitenkin lapselle saattaa olla haasteellista muistaa yhtä tiettyä yksityiskohtaa liittyen vain yhteen tapahtumaan. Lapset eivät yleensä lisää kertomukseensa sellaisia yksityiskohtia, joita ei ole oikeasti tapahtunut. Muistivirheet, joita lapsille tapahtuu, ovat yleensä poisjättövirheitä, eli tarinasta jää jokin asia jostakin syystä kertomatta. Lapsi ei kykene erottamaan muistojensa alkuperäistä lähdettä niin kuin aikuiset kykenevät. Lapsi voi sekoittaa tapahtumat, jotka on itse nähnyt, kuvitellut tai joista hänelle on kerrottu. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 188-189.)

Lapsen kuulemisen luotettavuudessa suurin haaste ei ole lapsen muistaminen, vaan se, kuinka haastattelija toimii haastattelutilanteessa lapsen kanssa. Vaikka pienen lapsen muisti on altis haastattelijan käsityksille, on haastattelijalla kuitenkin aina vastuu kysyä kysymyksiä, jotka maksimoivat raportin virheettömyyden. (Wilson & Powell 2001, 5.)

6.3 Muistikuvan lähteen tunnistaminen

Memory source monitoring –termi tarkoittaa kykyä tunnistaa muistikuvan lähde. Kun lapsen muistia ja sen rajoituksia yritetään ymmärtää, tulee huomioida, mistä muistikuva on lähtöisin. Jos lapsi identifioi muistikuvan väärin, se voi johtaa virheelliseen muistikuvaan, jolloin lapsi saattaa luulla kokeneensa tapahtuman, jonka hän on esimerkiksi nähnyt tv:ssä tai josta hän on kuullut tai nähnyt unta. Aikuisten on lapsia helpompaa arvioida, mistä jokin muistikuva on peräisin. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 459.)

Muistikuvan lähteen tunnistamisesta on tehty monia tutkimuksia. Esimerkiksi Roberts ja Blades (1996) teettivät tutkimuksen, jossa he vertailivat neljävuotiaiden, kymmenvuotiaiden ja aikuisten muistikuvien alkuperää näyttämällä koehenkilöille videoita ja lavastettuja ”tosi” tapahtumia. Koehenkiöitä haastateltiin viikon kuluttua. Haastattelu

koostui kahdesta osasta, joista ensimmäisessä käytettiin avoimia kysymyksiä ja toisessa tarkentavia kysymyksiä. Tulokset osoittivat luonnollisesti aikuisten muistavan lapsia paremmin, ja 10-vuotiaiden nelivuotiaita paremmin. Kaikilla ikäryhmillä oli kuitenkin prosentuaalisesti yhtenevä määrä muistikuvien lähteiden tunnistamiseen liittyviä virheitä, kun kysyttiin avoimia kysymyksiä. Kun taas kysyttiin tarkentavia kysymyksiä, neljävuotiailla oli enemmän vaikeuksia tunnistaa muistikuvien lähteitä kuin aikuisilla ja 10-vuotiailla lapsilla. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 459.)

Lapsen muistikuvan lähteen selvittäminen ei ole helppoa, eikä oikeaa vastausta välttämättä saa kysymällä lapselta, onko jokin asia oikeasti totta. Joskus tiedon lähteen voi selvittää kysymällä lapselta, mistä lapsi on saanut tietää jonkin asian. Silloin saattaa selvitä, ettei lapsi ole tiennyt asiaa aikaisemmin vaan, että hänelle on kerrottu siitä. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 460.)

6.4 Lapsi tunnistajana tai todistajana

5-6 vuoden iässä lapsi saattaa olla yhtä hyvä tai jopa parempi todistaja kuin aikuinen. Tämä johtuu siitä, että lapsella ei ole samanlaista kokemuspohjaa kuin aikuisella. Kuitenkin nämä tutkimustulokset koskevat vain tilanteita, joissa on käytetty tunnistusrivistöjä, joissa lapsen aiemmin näkemä henkilö on mukana. Mikäli tunnistusrivistössä ei ole lapsen näkemää henkilöä, riski väärin tunnistamisesta kasvaa. Lapsi saattaa ilmoittaa tunnistavansa tunnistusrivistä henkilön vain, koska hän haluaa miellyttää auktoriteettihahmoa. Alle 6-vuotiaat pikkulapset käsittävät eri tavalla kuin aikuiset sen, mikä on samanlainen. Vasta noin 6 vuoden iässä lapsi alkaa ymmärtää, että pienikin ero on merkittävä ihmisen tunnistamisessa. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 188-189.)

Valemuisto on myös kiistelty tutkimusaihe lapsia koskevissa tutkimuksissa. Joissakin tutkimuksissa on todettu, että valemuistoja syntyy harhaanjohtavan tiedon avulla ja tämä on todennäköisempää lapsen kuin aikuisen kohdalla. 5-7 -vuotiaat lapset kokevat valemuistot todellisina muistoina todennäköisemmin kuin esimerkiksi 9-12 -vuotiaat lapset (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 191). Joissakin tutkimuksissa on havaittu, että 5-6 -vuotiaat lapset voivat kuvailla henkilöä yhdellä tai kahdella tavalla, kun taas 8-12 -vuotiaat voivat kuvailla henkilöä useammalla tavalla. (Pozzulo 2017, 30.)

6.5 Keskittymiskyky

Jotta lapsi voi toimia todistajana, tulee myös osata ottaa huomioon lapsen keskittymiskyky. Lapset myös kiinnittävät huomionsa erilaisiin asioihin kuin aikuiset. Tästä syystä lapset muistavat erilaisia asioita kuin aikuiset. Asiat, joihin lapset kiinnittävät huomiota ovat usein myös epäolennaisia. Esimerkiksi kaksivuotias lapsi saattaa pystyä keskittymään keskimäärin 7 minuuttia, kun taas 6-7 –vuotias saattaa pystyä keskittymään keskimäärin jopa 60 minuuttia. Suurin kehitys keskittymiskyvyssä tapahtuu noin 5-7 ikävuoden välillä. 5-vuotias lapsi saattaa pystyä keskittymään vain 15 minuuttia. Täytyy kuitenkin muistaa, että kaikilla lapsilla on yksilöllinen kyky keskittyä. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 194-195.)

Lapsella on yleensä valmius keskittyä valikoivasti vasta kouluiässä, mutta on myös mahdollista, että pienemmät lapset kykenevät keskittymään hyvin heille kiinnostaviin asioihin. Lapsen keskittymiskyky tulisi ottaa huomioon ennen haastattelun aloittamista. Haastatteluhuoneen tulee olla rauhallinen eikä siellä saisi olla liikaa virikkeitä lapselle. Huone saa kuitenkin olla lapsiystävällinen, joten sinne voi sijoittaa esimerkiksi pehmolelun. Lapsen keskittymiskykyä parantaa se, että lapselle selitetään tilanne mahdollisimman hyvin. Lapsen keskittymättömyys voi olla seuraus myös siitä yksinkertaisesta tosiseikasta, ettei lapsi ole ymmärtänyt haastattelijan kysymystä. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 460.)

Lapsen haastattelun ajankohta saattaa myös olla ratkaiseva tekijä haastattelun onnistumiselle. Lapsen vanhemmat voivat auttaa haastattelijan kanssa valitsemaan parhaan ajan lapsen kannalta. Kuitenkin tulee myös huomioida, että jos lapsella ei ole hyvä päivä tai tämä on muuten levoton, haastattelua ei kannata siinä tapauksessa jatkaa alkukeskustelua pidemmälle. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 460.)

6.6 Ajan käsitys

Todistajilta kysytään usein, milloin jotakin tapahtui. Lapset eivät yleensä opi kertomaan kellonaikoja kuin vasta noin 7-vuotiaina ja heillä on vielä jonkin verran ongelmia päivämäärien kanssa. Lasten on myös vaikeaa ymmärtää, jos heiltä kysytään esimerkiksi, että tapahtuiko se ennen vai jälkeen tuon kyseisen tapahtuman. Kun lapsi täyttää 8 vuotta,

kykenee hän yleensä käyttämään viikonpäiviä ja vuodenaikoja oikein puheessaan. (Zaragoza jne. 1995, 121.)

6.7 Kielen kehitys

Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että pitkät yhdistelmäauseet, sulautetut lausekkeet ja muut kielellisesti monimutkaiset rakenteet eivät ole alle 8-vuotiaille lapsille helppoja ymmärtää ja muistaa. Jos lapselta kysytään pitkin ja monimutkaisin lausein, ongelmia ilmenee usein. Kun esimerkiksi kysytään ”Kun olit kolmannella luokalla kesälomalla ja kävit kylässä äitisi äidin luona, veikö enosi sinut hänen asuntoonsa, ja mitä siellä tapahtui?” Edellisessä kysymyksessä kysyttiin monia asioita, jotka pitäisi kysyä lyhyempinä lauseina niin, että lapsen on helpompi vastata niihin. Samalla voidaan arvioida sitä, kuinka luotettavaa lapsen kertomus on. (Zaragoza jne. 1995, 117.)

Kielteisesti esitetyt kysymykset ovat usein käytettyjä myös oikeudessa, mutta lapselle tällaiset kysymykset kehittävät aikuisen ja lapsen välille ns. kielimuurin. Jos lapselta kysytään esimerkiksi, että ”Se tapahtui sunnuntaina, eikö niin?” lapsen voi olla vaikeaa ymmärtää, mitä kysymyksellä tarkoitetaan. Samoin kysyttäessä ”Eikö se ole totta?” on lapselle liian vaikeasti formuloitu. Lapsi saattaa silti vastata kyllä tai ei, koska tietää, että keskustelussa häneltä odotetaan reaktiota kysymykseen. (Zaragoza jne. 1995, 117-118.)

Lapsen kyky kertoa kokemistaan asioista on yhteydessä hänen kehitystasoonsa ja erityisen vahvasti yhteydessä siihen, kuinka pitkällä kielen kehitys on. Kun yritetään selvittää lapsen muistikuvaa jostakin tapahtumasta, lapsen kielellinen kertomus ja itse muistikuva on pidettävä erillään. Lapset pystyvät muistamaan paremmin elementtejä kuin yksityiskohtia. Tutkimuksissa on myös saatu selville, että lapsi ei pysty kertomaan tapahtumista sellaiselta ajalta, jolloin hän ei osannut vielä puhua. Tämä tarkoittaa, että jos lapsi on esimerkiksi nähnyt jotakin tai tullut hyväksikäytetyksi, ei näitä tietoja voi saada selville haastattelemalla. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 458.)

6.8 Tarinankerrontataidot

Pikkulapset alkavat kertoa tarinoita jo toisen ikävuoden aikana. Lapsi kuitenkin osaa ilmaista vain yksittäisiä tapahtumia ja tarvitsee tarinankerrontaan vanhempiensa tukea. Niinpä tarinat ovat usein vanhempien tuottamia ja vanhemmat ohjaavat tarinan juonta eteenpäin. Kun lapsi on 3-5 vuotta, lapsi osaa jo itsenäisemmin kertoa tarinoita ja tuoda

niihin yksityiskohtia. Kolme ja puolivuotias lapsi kykenee yleensä yhdistämään tarinassaan kaksi tapahtumaa. Nelivuotiaat osaavat kertoa useammista tapahtumista, mutta lapsi saattaa jättää kertomatta asioita, jotka olisivat tarinan ymmärtämisen kannalta tärkeitä. Viisivuotias lapsi osaa jo kertoa lyhyitä tarinoita loogisemmin ja ajallisesti oikeassa järjestyksessä. Kuusivuotias lapsi ymmärtää kertoa tarinassaan tärkeitä yksityiskohtia kuten kuka teki ja mitä teki sekä millä lailla tarina päättyy. (Nurmi jne. 2008, 44-46.)

Tarinankerrontataidot kulkevat käsi kädessä lukutaidon kanssa. Tytöt ovat yleensä etevämpiä kertomaan pitempiä tarinoita kuin pojat. Tulee kuitenkin muistaa, että lapsen tarinankerrontataidot ovat myös suuresti yhteydessä siihen, kuinka lapsen vanhemmat puhuvat lapsen kanssa. Jos vanhemmat pyrkivät saamaan lapsensa tarkentamaan tarinoitaan, pohtimaan syy-seuraussuhteita ja esimerkillään ohjaavat lasta puhumaan selkeästi, on lapsella yleensä hyvät keskustelutaidot. (Nurmi jne. 2008, 44-47.)

6.9 Johdateltavuus

Monissa tutkimuksissa on todettu, että etenkin alle kuusivuotiaat lapset ovat helposti johdateltavissa. Johdateltavuuteen vaikuttavat sosiaaliset ja kognitiiviset tekijät, joten monet asiat riippuvat hyvin paljon lapsen kehitystasosta. Sosiaalinen tekijä voi olla esimerkiksi se, että lapsi haluaa miellyttää aikuista tai lapsi uskoo aikuisen tietävän asian paremmin. Joskus voi olla myös kyse siitä, että lapsi tuntee olonsa painostavaksi ja lisää siksi kertomukseensa yksityiskohtia. Kognitiivinen tekijä johdattelun näkökulmasta voi esimerkiksi olla, että lapsi ei muista tai ymmärrä, mitä on tapahtunut. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 184.)

Lapset kertovat usein tapahtumista niukasti, joten aikuiset saattavat alkaa tehdä johdattelevia kysymyksiä kuten ”satuttiko hän sinua” tai tarjoamalla vaihtoehtoja esimerkiksi kysymällä ”oliko se mies vai nainen”. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 184.)

Tutkijoiden teettämässä kokeissa on jaettu johdattelun tyypit neljään eri ryhmään. Ensimmäisessä tyypissä aikuinen esittää toistuvasti syyttäviä mielipiteitä tai ennakkoletuksia, mikä voi vaikuttaa lapseen kielteisesti. Toisessa tyypissä aikuinen haastattelee lasta kysymällä johdattelevia kysymyksiä. Kolmannessa tyypissä aikuinen välittää tavalla tai toisella lapselle virheellistä tietoa. Neljännessä tyypissä aikuinen synnyttää lapsen

mieleen valemuiстоja esimerkiksi pyytämällä lasta kuvittelemaan jokin tapahtuma, joka ei ole totta. Myös aikuista on mahdollista johdatella, mutta lapsia on helpompi johdatella kuin aikuista. (Santtila & Weizmann-Helenius 2008, 184-185.)

7 TUTKIMUSTULOKSET

Haastattelin opinnäytetyötäni varten helmi- ja maaliskuun 2018 aikana kahta Helsingin poliisilaitoksen läheisväkivaltaryhmän poliisia, jotka kuulevat lapsia työssään sekä kahta Lasten ja nuorten oikeuspsykologian osaamiskeskuksen psykologia, jotka tekevät HUS-alueen epäiltyihin lasten/nuorten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja/tai pahoinpitelyihin liittyviä selvityksiä.

Haastattelut tehtiin puolistrukturoidulla teemahaastattelumenetelmällä erilaisten teemojen avulla. Teemoissa keskityttiin lähinnä alle 10-vuotiaiden lasten kuulemisiin. Poliisien ja psykologien vastaukset on eroteltu toisistaan, joskin he käyttävät samaa NICHD-haastattelurunkoa.

Haastateltava 1: Psykologi, Lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö (HUS)

Haastateltava 2: Psykologi, Lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikkö (HUS)

Haastateltava 3: Poliisi, läheisväkivaltaryhmä (Helsingin poliisilaitos)

Haastateltava 4: Poliisi, läheisväkivaltaryhmä (Helsingin poliisilaitos)

7.1 Lapsen haastatteluun/kuulemiseen valmistautuminen

Kaikki haastateltavat kertoivat valmistautuvansa lapsen haastatteluun haastattelurunkoa suunnitteleamalla ja erilaisia hypoteeseja pohtimalla. Haastattelurunkoa suunniteltaessa tulee olla kaikki kysymysvaihtoehdot valmiiksi mietittyinä. Jos esimerkiksi lapsen vanhemman epäillään kohdistaneen väkivaltaa lapseensa, tämä ei saa olla ainoa hypoteesi vaan tulee ottaa selvää selittävistä tekijöistä. Tutkijan tulee systemaattisesti etsiä tietoa kaikkien hypoteesien puolesta ja vastaan. Kaikki tutkintalinjat tulee pitää auki alusta loppuun saakka. Lisäksi tulee ottaa selvää siitä, kuka on alkanut epäillä lapseen kohdistuvaa väkivaltaa tai seksuaalirikosta ja minkä vuoksi. Merkitystä on myös sillä, onko epäilyn herättäjä neutraali henkilö vai ei. Kyseessä on saattaa olla esimerkiksi lapsenhuoltoriidan toinen osapuoli.

Luonnollisesti lapsesta on hankittava mahdollisimman paljon taustatietoa ennen haastattelua. Poliisilla ja HUS:n oikeuspsykologian yksikön psykologeilla on kuitenkin erilaiset oikeudet hankkia tietoa lapsesta. Poliisi saa poliisin omien järjestelmien lisäksi

tutustua lastensuojelun dokumentteihin, mikäli lapsella ja lapsen perheellä on asiakkuus lastensuojeluun. Poliisi ei lähtökohtaisesti saa haltuunsa lapsen terveystietoja, ellei epäilystä rikoksesta ole tehnyt ilmoitusta lääkäri, jolloin tämä toimittaa poliisille tarvittavat tiedot epäilyyn liittyen. Haastatteluissa kävi ilmi, ettei poliisilla ole kuitenkaan aina aikaa ottaa selvää kaikista taustatiedoista. Psykologeilla on kuitenkin oikeus saada tietoonsa kaikki lapsen terveystiedot, mukaan lukien yksityisten lääkäriasemien tiedot. Tämän lisäksi kaikki haastateltavat kertoivat ottavansa yhteyttä myös lapsen päiväkotiin tai kouluun lisätietojen saamiseksi, mikäli se on katsottu tarpeelliseksi.

Haastateltava 1 korosti erityisesti, että kaikkien taustatietojen saamisen jälkeen aletaan vasta harkita lapsen kuulemista. Tulee aina pohtia, mikä on lapsen edun mukaista. Jos on epäily rikoksesta ilman mitään todisteita, on mietittävä tarkkaan, kannattaako esimerkiksi hyvin pientä ja kielellisesti heikkoa lasta kuulla asiassa.

7.1.1 Lapsen ikä

Minua kiinnosti opinnäytetyössäni selvittää, miten poliisit ja psykologit ottavat käytännössä huomioon lapsen iän ja kuinka pieniä lapsia on haastateltu. Haastateltavat 1 ja 2 kertoivat haastatelleensa 3,5-vuotiasta lasta tapauksiin, joissa oli muutakin näyttöä kuin pelkkä lapsen kertomus. Haastateltavat 3 ja 4 kertoivat haastatelleensa 5-vuotiaita lapsia.

Lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat hyvin paljon siihen, kuinka monimutkaisesti ja mistä asioista lapselle puhutaan. Haastateltava 2 kertoi miettivänsä etukäteen käytännössä, minkälaisia sanoja voisi haastattelussa käyttää siten, että lapsi ne ymmärtäisi. Esimerkiksi tulee arvioida, voiko lapsen kanssa käyttää abstraktia kieltä, pitkiä lauseita tai sivulauserakenteita. Jos lapsi itse käyttää tiettyä sanaa tai termiä etenkin epäilyä käsiteltäessä, lapselta kannattaa aina varmistaa, mitä hän tarkoittaa jollakin tietyllä termillä tai sanalla. Sanat eivät aina tarkoita lapselle samaa asiaa kuin aikuiselle. Tällaisissa tilanteissa kaikki haastateltavat kertoivat pyytävänsä lasta näyttämään, mitä hän tarkoittaa. Joskus lasta voidaan pyytää myös piirtämään.

7.1.2 Oikeudet ja velvollisuudet

Ennen kuin lapsen kanssa voidaan keskustella epäilystä, lapselle tulee kertoa hänen oikeutensa ja velvollisuutensa asemastaan esitutkinnassa ymmärrettävällä tavalla. Oikeudet ja velvollisuudet ovat vaikeasti ymmärrettäviä asioita myös aikuisille, joten se tuo haasteita lapsen kuulemiseen.

”Keskustelutilanne haastattelussa on lapselle poikkeava. Lasten ja aikuisten vuorovaikutus on sellainen, että lapsi kokee ja näkee ympärillään asioita, joita hän ei ymmärrä. Ja vanhempi on se joka sanoittaa, että ”Nyt oot kiukkuinen, kun et ole syönyt tai nukkunut.” Aikuinen sanoittaa lapsen tunteita ja mitä hän ympärillään näkee. Lapsi tottuu siihen, että jos ei tiedä jotain niin sitä kysytään aikuiselta, koska se tietää aina kaiken. Lapsen kuulemisessa asetelma on toisin päin. Se on epänormaali tilanne sekä sille lapselle että aikuiselle. Siinä painotetaan lapselle, että vaikka minä olen aikuinen niin voin silti olla väärässä. (Haastateltava 1)

7.1.3 Harjoitushaastattelu ja kontaktin luominen

Harjoitushaastatteluun saatetaan joutua käyttämään enemmän aikaa sen kartoittamiseksi, kykeneekö lapsi puhumaan tarpeeksi hyvin. Harjoitushaastattelussa voidaan testata, kuinka konkreettisesti lapsi osaa kuvailla kokemuksiaan. Haastateltavan 1 mukaan harjoitushaastattelussa kosketetaan sellaisia teemoja ja kysymystyyppejä, joita kysytään selvitetäessä rikosepäilyä. Harjoitushaastattelussa testataan harmittomilla aiheilla sitä, kuinka hyvin lapsi kuvailee esimerkiksi ihmisiä, tapahtumia ja aikoja. Samalla harjoitushaastattelussa selvitetään lapsen sen hetkistä kielen kehitystä. Lapselta voi myös kysyä, miltä jokin asia tuntui, mikä on hyvin oleellista esimerkiksi pahoinpitelyepäilyssä. (Haastateltava 1)

”Harjoitushaastattelua varten kannattaa harkita, mitä ottaa aiheeksi. Harjoitushaastattelussa pitää olla myös lapsen perheen jäsenten nimiä tiedossa. Jos lapsi kertoo joitakin nimiä, niin on hyvä tietää etukäteen, kenestä lapsi puhuu. Voi olla, että lapsi on sijoitettuna johonkin

sosiaaliviranomaisten toimesta, niin on hyvä tietää, että kun lapsi puhuu esimerkiksi kodista, niin onko koti sijoituskoti vai se, missä vanhemmat asuvat. Joskus lapset myös sekoittavat, keitä lapsen perheeseen kuuluu. Harvemmin lapsi kuitenkaan kutsuu sijoitusperheen vanhempia isäksi tai äidiksi. Yleensä heitä kutsutaan etunimellä. Pitää pysyä kartalla, ettei haastattelija sekoita heitä esimerkiksi sisaruksiin tai kavereihin.

Harjoitushaastattelussa lapselta ei kannata heti kysyä esimerkiksi, miten joulu tai lapsen syntymäpäivät meni. Ne tapahtumat eivät ole aina kaikille lapsille mukavia. Lapselle kuitenkin korostetaan, että tämä saa kertoa sekä mukavista että ikävistä asioista haastattelun aikana. Kun varsinaisen epäilyn selvittely alkaa, siinä ei enää yleensä puhuta hauskoista ja kivoista asioista. Harjoitushaastattelussa lapsi pääsee harjoittelemaan kertomista ja lasta voi pyytää harjoitushaastattelussa kertomaan esimerkiksi kaiken mahdollisen, mitä hän muistaa edellisestä päivästä.” (Haastateltava 4)

Kouluttaessaan poliiseja ja oikeuslaitosta haastateltava 1 on huomannut kontaktin luomisen tärkeyden olevan haastavaa ymmärtää. Jotkut työntekijät eivät ymmärrä, miksi käytetään pitkiäkin aikoja siihen, että lapsen kanssa puhutaan esimerkiksi jalkapallotreeneistä, vaikka oikeasti epäillään seksuaalirikosta. Haastatteluun on luotava turvallinen ilmapiiri, jotta jännittynytkin lapsi uskaltaa alkaa jutella. Toki haastattelijan tulee osata lukea lasta ja tämän persoonaa. Jos lapsi on ekstrovertti ja nopea kontaktissa, ei siinä tapauksessa harjoitushaastatteluun tarvitse käyttää yhtä paljon aikaa kuin vetäytyneen ja harvasanaisen lapsen kanssa. (Haastateltava 1)

7.1.4 Epäily

Haastateltavan 1 mukaan epäilyn herättyä aletaan selvittää sitä, kenelle epäily on alkanut herätä, mistä asiasta ja minkä vuoksi. On pyrittävä löytämään epäilyä selittäviä tekijöitä. Lapsiin kohdistuvista rikosepäilyistä huomattava osa osoittautuu vääräksi. Kaikki tutkintalinjat on pidettävä auki alusta loppuun, kaikkia tutkintalinjoja on tutkittava samanaikaisesti. Tulee miettiä myös, onko epäily ja sen herättäjä neutraali. Samalla aletaan systemaattisesti hankkia tietoa kaikkien hypoteesien puolesta ja niitä vastaan.

”Jos tutkit vain ihmisen syyllisyyttä, et voi saada näyttöä mistään muusta kuin siitä yhden ihmisen syyllisyydestä.” (Haastateltava 1)

Epäilyyn ja sen heräämiseen liittyviä asioita selvittävät HUS:n oikeuspsykologian yksikössä joskus myös sosiaalityöntekijät, jotka haastattelevat aikuisia. Sosiaalityöntekijät kartoittavat epäilyn heräämistä ja siihen liittyviä keskusteluja mahdollisen epäilyn herättäjän ja lapsen välillä. Niissä käy joskus ilmi, että lapselta on kysytty runsaasti asioita ennen kuin lapsi itse on kertonut mitään. Siinäkin vaiheessa, kun lapsi on kertonut jotakin, on lapsi lähinnä myötäillyt vastaamalla kyllä tai ei. Ennen kuin lasta kuullaan, pyritään saamaan selville epäilyn herättäjältä, milloin hänellä on ensimmäisen kerran tullut mieleen, että lapseen olisi kohdistunut rikos ja miten asioista on keskusteltu lapsen kanssa.

(Haastateltava 2)

7.1.5 Totuudenmukaisuus

Toisin kuin teoriaosiossa esittelemässäni haastattelumenetelmässä vuodelta 1993, haastateltava 1 korosti, että harjoitushaastatteluosiossa ei kannata testata lapsen totuudenmukaisuutta kysymällä esimerkiksi, onko haastattelijalla siniset hiukset tai punainen paita (jos näin ei ole). On parempi vain sopia lapsen kanssa alusta asti siitä, että haastattelussa puhutaan vain totta.

Haastateltava 1 kertoi, että tutkimusten mukaan tärkein ohje on sanoa lapselle: ”Jos et tiedä vastausta johonkin niin sano, ettet tiedä. Älä arvaa.” Siten annetaan oikeus lapselle sanoa, ettei tiedä. Pienikin lapsi tajuaa, että jos aikuinen jotakin kysyy, niin siihen kuuluu vastata.

”Sen kuulee jo äänensävyistä, vaikka lapsi ei tajuaisi edes, mitä aikuinen kysyy. Hän pyrkii vastaamaan, vaikka ei tajuaisi puoliakaan kysymyksen sanoista. Lapset vastaavat useammin kyllä kuin ei, vaikka kysymyksessä ei olisi mitään järkeä”. (Haastateltava 1)

7.2 Lapsen kehitys

7.2.1 Keskittymiskyky

Haastateltavat 3 ja 4 kertoivat kuulevansa lapsen samana päivänä eikä uutta kuulemista ole tarvinnut järjestää, ellei ole tullut uutta epäilyä lapseen kohdistuneesta rikoksesta tai, että kyseessä olisi ollut vastakuulustelun järjestäminen. Tämä tarkoittaa, että epäilty ja hänen avustajansa haluavat esittää lapselle kysymyksiä. Haastateltavien mukaan lapsen kuuleminen on kestänyt lapsen iästä riippuen yhtäjaksoisesti puolesta tunnista 45 minuuttiin. Tällöin lapsen keskittymisaika alkaa olla jo äärirajoilla. Kuulemisessa kannattaa pitää taukoja. Kumpikaan haastateltavista 3 tai 4 ei kertonut, että olisi järjestänyt uuden kuulemisen oman jaksamisensa tai keskittymiskyvyn puutteen takia. Molemmat kertoivat, että jutut eivät etenisi halutulla nopeudella, mikäli lapsen kuulemisiä järjestettäisiin useammin.

Haastateltava 2 kertoi, että on joskus joutunut keskeyttämään lapsen kuulemisen siitä syystä, ettei itse ole enää pystynyt keskittymään tarpeeksi lapsen kuulemiseen. Vaikka oikeuspsykologian yksikössä aputiimi seuraa lapsen kuulemista toisessa huoneessa, saattaa haastattelu olla haastattelijalle itselleen raskas. Tällaisessa tilanteessa kannattaa haastattelua jatkaa toisena päivänä, sillä muutoin haastattelijaa saattaa unohtaa kysyä tärkeitä kysymyksiä tai lakata kysymästä lapselta asioita avoimilla kysymyksillä. Saman psykologin mukaan oikeuspsykologian yksikön ja poliisin tekemien haastattelujen laatueroja selittää ensisijaisesti se, että psykologeilla on poliisia enemmän aikaa sekä haastatteluun valmistautumiseen että sen toteutukseen.

”Joskus olen nähnyt, nykyään harvemmin, poliisin tekemiä kuulemisia, joista huomaa, ettei poliisi ole ehtinyt valmistautua. Voi olla, että lapsen kuuleminen on virka-apupyyntö ja paperit on annettu tutkijalle 10 minuuttia aikaisemmin. Haastattelussa voi käydä ilmi jotakin yllättävää tai muuta, jota ei ole voinut ennakoita. Ja se menee miten menee. Ei missään nimessä voi pelkästään sitä yksittäistä tutkijaa syyttää. Poliisilla ei ole aina aikaa valmistautua ja tekee työtä yksin ilman työparia. Ja kun lapsen kuuleminen tehdään kiireellä, lapselta jää kysymättä asioita ja se lapsen kuuleminen loppuu tavallaan kesken.” (Haastateltava 2)

Haastateltava 1 arvioi haastattelukertoja olevan 2-3 kertaa lasta kohti. Hänen mukaansa yhdelläkin haastattelukerralla voi saada hyvän haastattelun aikaan, mikäli lapsen puheen kehitys on riittävällä tasolla. Jos on tiedossa, että epäiltyä vastaan ollaan nostamassa syyte, haastattelukertoja on silloin enemmän kuin yksi. Välillä lapsi saattaa olla niin peloissaan tai ahdistunut, että ensimmäinen haastattelukerta joudutaan käyttämään pelkkään kontaktin luomiseen. Lapsen olisi koettava haastattelutilanteessa olonsa turvalliseksi ja haastattelijan luotettavaksi henkilöksi. Kuitenkin yleensä lapsi kuullaan kerran, jotta lapseen saadaan luotua kontakti ja perusraami epäilyistä tapahtumasta. Toisella haastattelukerralla tarkennetaan tapahtumaa ja kolmannella haastattelukerralla käydään läpi vastakuulemista varten tehtävät kysymykset. (Haastateltava 1)

Oikeuspsykologian yksikössä pyritään kuulemaan varsinkin alle 8-vuotiaat aina aamupäivisin, koska iltapäivällä lapsi saattaa olla jo väsynyt päiväkotitai koulupäivän jälkeen. Haastatteluhuoneessa ei säilytetä liikaa virikkeitä, mikä helpottaa lasta keskittymään. Lapsen saattajia neuvotaan välttämään tulemasta liian aikaisin paikan päälle, sillä lapsi saattaa ehtiä leikkiä ja touhuta liikaa niin, ettei jaksakaan keskittyä itse haastatteluun. (Haastateltava 2)

7.2.2 Ajan käsitys

Lapsen aikakäsitystä voi haastateltavien mukaan tiedustella lapsen päiväkodista tai koulusta sekä lapsen vanhemmilta tai muulta vastaavalta, joka lapsen tuntee hyvin.

”Kun tietää lapsen iän, tiedän ne reunaehdot ajankäsityksestä. Alle kouluikäisellä lapsella on harvoin hyvä aikakäsitys. Jossain määrin pyrin kokeilemaan harjoitushaastattelussa, kuinka hyvä aikakäsitys lapsella on, jos on epäily, että on joitakin toistuvia tilanteita jollakin pitkällä aikavälillä. Sekä syyttäjät että puolustus ovat ymmärrettävästi kiinnostuneita tilanteiden määristä, jotta syyttäjät voi syyttää ja vastaavasti voi puolustautua. Jos lapsella on jokin harrastus tai kertoo vaikka, että on aloittanut sählyn tai on kokkikerhossa, niin lapselta voi kysyä, montako kertaa on käynyt tai minkä ikäisenä on harrastuksen aloittanut. Jos nämä asiat menevät ihan metsään,

niin se voi kertoa suuntaa antavasti, millainen aikakäsitys lapsella on.”
(Haastateltava 2)

7.2.3 Kielen kehitys

Ennen haastattelua on myös oleellista selvittää, millä tasolla lapsen kielen kehitys on. Lapsen ikä antaa haastattelijalle jonkinlaista viitettä asiasta. Tietoa lapsen kielen kehityksestä voivat antaa lapsen vanhempien lisäksi muut aikuiset lapsen elämässä, kuten opettaja tai päiväkodin työntekijä. Jos lapsella on jonkinlainen kehityksellinen viive tai diagnoosi, se vaikuttaa myös haastattelurunkoon. Jos lapsella on puheen viivästymää tai lapsi on kovin pieni, joudutaan hyvin tarkasti ennakoimaan, minkä tasoista kielenkäyttöä lapselta voidaan odottaa. Jos lapsella on tarkkaavuuden säätelyn vaikeuksia (esimerkiksi ADHD tai ADD), on niistä myös hyvä tietää etukäteen, sillä ne voivat vaikuttaa lapsen keskittymiskykyyn. (Haastateltava 2)

7.2.4 Johdateltavuus

Poliisien ja psykologien käyttämä NICHD-haastattelurungon käyttö perustuu siihen, että se minimoisi johdattelua haastattelutilanteen aikana. Jos taustatietoja selvitettyä on merkkejä jollekin tietylle ikäkaudelle tyypillistä johdattelua suuremmasta johdateltavuudesta, tulee haastateltavan 2 mukaan ottaa nämä seikat aina huomioon haastattelun luotettavuutta arvioitaessa. Joskus nuori voi olla ahdistunut tai masentunut, jolloin sosiaaliseen paineen vastustaminen tavanomaistakin vaikeampaa ja nuori on helposti johdateltavissa. Haastateltava 2 kertoi myös, että jotkut lapset poimivat hirveästi asioita ympäristöstä ja alkavat keksiä tarinoita, mikä herättää kysymyksen, onko joku aikuinen syystä tai toisesta kysellyt asioita lapselta niin paljon, että lapsi alkaa kehitellä vastauksia hyvinkin elävästi.

”Joissain tapauksissa, missä on epäilyä (johdateltavuudesta), että lapsi lähtee puhumaan vaan jostain, ollaan ihan tietoisestikin kysytty lapselta jotakin johdattelevaa ja katsottu, kuinka paljon lapsi lähtee tuottamaan, tietysti harmittomasta aiheesta. ” (Haastateltava 2)

Haastateltava 4 pitää NICHD-haastattelurunkoa erittäin hyvänä työkaluna, koska sen avulla kaikki haastattelussa käytettävät kysymykset kirjoitetaan etukäteen avoimina kysymyksinä, jolloin haastattelussa myös käytetään vain avoimia kysymyksiä. Jos kaikkia kysymyksiä ei ole etukäteen kirjoitettu avoimina kysymyksinä tai kysymykset loppuvat kesken kysymyspatteristosta, kysytään lapselta herkästi poliisimaisesti johdattelevia kysymyksiä.

7.2.5 Muisti ja unohtaminen

Muistamista tukee se, että lapsi kuullaan mahdollisimman nopeasti mahdollisen epäilyn jälkeen. Oikeuspsykologian yksikössä on valmius kuulla lapsi kolmessa päivässä, joskus jopa samana päivänä yhteydenotosta. NICHD-haastattelurunkokin on luotu akuutteja tilanteita varten.

”NICHD-haastattelurungolla autetaan lasta kertomaan mahdollisimman itsenäisesti, jolloin muistiaukkoja ei tule paikkailtua johdattelulla. Johdattelun riski kasvaa silloin, kun omat muistikuvat ovat heikkoja tai niitä ei ole. Lapsi voi kokea painetta tuottaa jotain tietoa. Kun epäilyä arvioidaan ja haastattelua suunnitellaan, mietitään myös mikä on realistista muistaa ja mikä muistamista voisi helpottaa. Lapsen muistelua voi tukea sillä, ettei poukkoilla asiasta toiseen ja autetaan palauttamaan mieleen se tilanne. Muistelemiseen auttaa myös se, että on aikaa eikä luoda kiireen tuntua.”
(Haastateltava 2)

”Kulunut aika on suurin paha tapahtuman ja kuulemisen välillä. Mitä nopeammin lapsi kuullaan, sitä parempi. Muistikato on alkuun nopeaa. Muistaminen ja muistin toiminta menevät käsi kädessä kielen kehityksen kanssa. Sä et kykene muistamaan sillä lailla asioita, että sä kielellisesti pystyisit tuottamaan niistä kertomusta ajasta ennen kuin sä oot oppinut puhumaan. Se ei koodaudu muistiin kielellisenä, koska sulla ei ollut sitä kieltä silloin, kun sä koit sen asian. Tätä kutsutaan lapsuuden ajan amnesiaksi, mikä vaihtelee tutkimusten mukaan, mutta yleensä puhutaan 0-3 ikävuoden välisestä ajasta. Tuolta ajanjaksolta ei käytännössä voi muistaa mitään. Toki yksilöllinen vaihtelu on suurta. Tytöt kehittyvät nopeammin kuin

pojat, esimerkiksi 4-vuotiaissa lapsissa huomaa eron tyttöjen ja poikien välillä. 4-vuotiasta lasta voi yrittää kuulla, jos tapahtumasta ei ole kulunut liikaa aikaa. Jos tapahtuma on ollut silloin, kun lapsi on ollut 3-vuotias, ollaan heikoilla.” (Haastateltava 1)

Haastateltavan 1 mukaan muistikuvan lähdeä ei pystytä luotettavasti selvittämään. Aikuistenkin ihmisten on vaikeaa muistaa, lukivatko he jostakin asiasta vai kertoiko joku asiasta. Kuitenkin haastateltava 1 korostaa, että kaikki virhelähteet pyritään kartoittamaan mahdollisimman laajasti, selvittämällä esimerkiksi, kuinka paljon aikaa on tapahtumasta, kenen kanssa lapsi on asiasta jutellut ja voisiko jollakin henkilöllä olla motiivi jutella lapselle johdattelevasti. Jos lapsi on puhunut jostakin asiasta monelle henkilölle, riskinä on, että muistikuva tapahtuneesta on muokkautunut.

”Jos me ollaan koettu jotain, joka on ollut meille tosi merkityksellistä tai traumaattista niin meillä on ehkä kauhea tarve puhua siitä ja miettiä sitä. Me saatetaan nähdä unta siitä. Ja nämä kaikki asiat vaikuttavat siihen muistikuvaan. Jos on kulunut paljon aikaa, ei voida olla varmoja, mikä se alkuperäinen muistikuva oli. Tämänkin takia olisi tärkeää, että lapsi kuultaisiin mahdollisimman nopeasti.” (Haastateltava 1)

7.3 Yleistä lapsen kuulemisesta

7.3.1 Epäilyn käsitteleminen haastattelussa

Kun lapsi saapuu kuulemiseen, haastateltava 3 kertoi aina jutustelevansa lapsen kanssa esimerkiksi siitä, kuka hänet toi paikalle, mitä tuon kyseisen henkilön kanssa oli puhuttu ja milloin lapselle oli kerrottu haastattelusta. Joskus voi käydä ilmi heti haastattelun alussa, että lasta on käsketty sanoa jotakin. Haastateltava 3 kertoi tilanteesta, jossa lapsi oli sanonut päättäväisesti ”Mua ei oo pahoinpidelty”. Silti lapsi oli haastattelussa kertonut häneen kohdistuvasta väkivallasta.

Vaikka lapseen tutustuminen ja harjoitushaastattelu itsessään ovat tärkeitä asioita haastattelun onnistumisen näkökulmasta, alkujutusteluihin ei voi jäädä junnaamaan, sillä

lapsen keskittymiskyky kuuluu siihen. Pitää muistaa haastattelun alkuperäinen tarkoitus. Lapsi saattaa myös alkaa kertoa epäilystä itse, mutta haastattelijan on käytävä lapsen kanssa läpi hänen oikeutensa ja velvollisuutensa ennen epäilyn käsittelyä. Jos lapsen kanssa ei päästä johdattelematta aiheeseen epäilystä, on kysyttävä yhdellä suoralla kysymyksellä. Jos lapsi ei vastaa kysymykseen, kieltää asian tapahtuneen tai ei ymmärrä koko kysymystä, sitten epäilyn käsittely loppuu siihen. (Haastateltava 4)

7.3.2 Vieraat kulttuurit ja kielet sekä tulkin käyttö

Erityisesti haastateltava 1, 2, ja 3 toivat ilmi tulkin käyttöön liittyviä ongelmia lasta haastateltaessa. Heidän mukaansa lapsen kuuleminen on joskus parempi tehdä huonolla kielitaidolla kuin tulkin välityksellä ja tästä on myös tutkimuksellista näyttöä.

Haastateltavien 1 ja 2 mukaan tulkit tarvitsisivat lisäkoulutusta lapsen kuulemiseen liittyvistä asioista. Lapsen kuulemisessahan on tärkeää, ettei johdattelua tapahtuisi ja että kysymykset olisivat aina avoimia. Tulkin käytössä on huomattu, ettei näin aina tapahdu. Joskus tulkit saattavat esimerkiksi alkaa vastata lapsen esittämiin kysymyksiin tai kommentteihin, vaikka tulkin tehtävä on vain kääntää sanasta sanaan, mitä lapsi ja haastattelija sanovat.

HUS:ssa voidaan haastatella lapsia suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, ranskaksi, italiaksi ja venäjäksi. Muissa tilanteissa tarvitaan haastatteluun tulkki. Tulkit kutsutaan HUS:n oikeuspsykologian yksikköön etujassa ennen lapsen kuulemista, jotta tärkeimmät säännöt voidaan käydä läpi. Tulkille annetaan myös kirjallinen ohje siitä, mikä tulkin rooli haastattelutilanteessa on. Tulkille on myös tärkeää kertoa tulevan haastattelutilanteen sanastosta, jotta tällä on mahdollisuus valmistautua. Lisäksi tulee muutenkin käydä läpi termistöä. Tulkille tulee myös kertoa, onko kyse väkivalta- tai seksuaalirikostapauksesta, jotta tulkki ei itse mene kesken haastattelun hämilleen tai järkyty. On tärkeää myös selittää, mitä on johdattelu ja kuinka sitä tulisi välttää. Tulkki ei saa tulkita lapsen sanomisia vaan kääntää sanasta sanaan.

Haastateltava 1 oli erityisesti sitä mieltä, että Suomi on paljon jäljessä verrattuna muihin maihin siinä, kuinka tulkkia tulisi käyttää lapsen kuulemisessa. Psykologit, poliisit ja etenkin tulkit tarvitsisivat Suomessa enemmän koulutusta lapsen kuulemisessa.

Kun vieraskielisen lapsen kielen kehitys ja kielitaito ovat haastattelijalle epäselviä, voidaan myös tulkilta kysyä mielipidettä siitä, kuinka lapsi osaa käyttää kieltä ja ilmeneekö lapsen puheessa haastattelun aikana jonkinlaisia pulmia. (Haastateltava 1) Erityisesti maahanmuuttajalasten vanhempien mukaan lapsi puhuu täydellistä suomea, mutta todellisuudessa tilanne voi olla toisenlainen. (Haastateltava 4)

Harva lapsi on tottunut käyttämään tulkkia ja myös siksi harjoitushaastattelu on tärkeää tehdä. Lapselle pitää myös selittää, miksi tulkki on paikalla, ettei haastattelija puhu esimerkiksi arabiaa ja siksi tarvitaan avuksi tulkki. Tämä konsepti pyritään avaamaan lapselle ja sitä harjoitellaan. Jos lapsella on jonkin verran esimerkiksi suomen kielen taitoa, hänelle voidaan jutella ensin ilman tulkin läsnäoloa ja kysyä lapselta ajatuksia siitä, mitä kieltä hän haluaisi haastattelussa käyttää. (Haastateltava 1)

Kun maahanmuuttajalasta kuullaan, lapsen kuulemiseen on vaikeaa valmistautua, sillä lapsen terveydentilasta tai perhetaustasta ei välttämättä ole minkäänlaisia taustatietoja. Kielelliset asiat ja tulkin käyttö on oma ongelmansa. Joissakin tutkimuksissa on todettu, että huonolla kielitaidolla tehty haastattelu on usein parempi ja luotettavampi kuin tulkin välityksellä tehty haastattelu. Kun on kyse seksuaalirikoksesta, seksuaalisuus ja siitä puhuminen voi olla tabu, mikä tuo haasteita myös haastatteluun. (Haastateltava 1)

Vieraissa kulttuureissa ja kielissä saatetaan käyttää sanoja, jotka tarkoittavat eri kielissä eri asioita. Esimerkiksi haastateltava 3 kertoi tilanteesta, jossa eräässä kielessä verbi lyödä ei tarkoita oikeasti lyömistä vaan sitä, ettei jostakin asiasta pidä. Sekä haastattelijan että mahdollisen tulkin pitää pysyä valppaana ja ottaa aina huomioon myös se mahdollisuus, että lapsi ei tarkoita jollakin sanalla samaa kuin aikuinen.

Haastateltava 4 kertoi myös, että jossakin kielessä verbi lyödä tarkoitti sekä lyömistä että potkimista. Tällaisissa tilanteissa on tärkeää pyytää lasta näyttämään konkreettisesti, mitä hänelle tehtiin ja mihin ruumiinosaan. Haastateltavan 4 mukaan välillä

maahanmuuttajataustaisten lasten kertomuksista voi olla myös haastavaa selvittää, mitkä asiat ovat tapahtuneet Suomessa ja mitkä asiat kotimaassa.

Haastateltava 2 kertoi, että sukupuolielimistä tai sukupuolikontakteista saatetaan vieraissa kulttuureissa käyttää erikoisia kiertoilmaisuja, jolloin voi jäädä epäselväksi, mistä on kysymys. Hänen mukaansa on myös ollut tilanteita, joissa sekä miehen että naisen sukupuolielimestä on käytetty samaa sanaa, jolloin on ollut haastavaa selvittää kenelle on tehty mitään.

Erilaiset murteet voivat myös aiheuttaa sekaannusta, mikä voi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, että lapsen kertoma tulkitaan väärin. Myös sukupuolipronominien käytössä voi tulla joskus epäselvyyksiä. Joistakin kielistä voi myös puuttua joitakin sanoja tai joitakin asioita on muuten vaikeaa ilmaista. Joissakin kulttuureissa minäkeskeinen kerronta voi olla vieras käsite, ja minäkerronta saatetaan korvata puhumalla ”meistä”. Silloin pitää olla tarkkana, onko kertoja kokenut jonkin asian vain onko jotakin tapahtunut esimerkiksi jollekin yhteisölle. (Haastateltava 2)

7.3.3 Kontradiktorisuusperiaatteen toteutuminen

Kaikki haastateltavat toivat esiin kontradiktorisuusperiaatteen toteutumiseen liittyviä ongelmia. Vaikka lapsi kuulutaisiin heti epäillyn väkivalta- tai seksuaalirikoksen johdosta, voi kulua paljon aikaa, jopa puoli vuotta siihen, että epäilty pääsee tutustumaan tallenteeseen lapsen kuulemisesta. Tämän jälkeen saattaa kulua taas pitkähkö aika, että lasta kuullaan uudestaan lisäkysymyksiä varten. Kontradiktorisuusperiaate toteutuu siis hyvin näennäisesti. Etenkin haastateltavat 1 ja 2 kyseenalaistivat sen, kuinka vaikeaa on motivoida lasta puhumaan epäilystä pitkän ajan jälkeen, joten voiko kontradiktorisuusperiaate silloin toteutua.

7.3.4 Erilaisten diagnoosien ja kehityksen viivästymisen huomiointi

Poliisilla ei ole samanlaista tiedonsaantioikeutta terveystiedoista kuten psykologeilla HUS:n lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikössä, joten lapsen mahdolliset diagnoosit ja kehitykselliset viivästymiset voivat tulla yllätyksenä haastattelussa. Mikäli jokin

diagnoosi tai kehityksellinen viivästyminen on etukäteen tiedossa, lapsi kuullaan lähtökohtaisesti oikeuspsykologian yksikössä.

Haastateltava 4 kertoi kuulleensa lapsia, joilla on kielellisiä ongelmia, tarkkaavaisuushäiriöitä tai jokin kehitysvamma. Monesti hänen kohdallaan on käynyt niin, että nämä asiat ovat käyneet ilmi vasta haastattelussa. Haastateltava 3 on kuullut myös lapsia, joilla on ollut esimerkiksi Asbergerin oireyhtymä tai muu autismin kehityshäiriö. Hänen mukaansa edellä mainitut kehityshäiriöt eivät ole estäneet kuulemista poliisin toimesta.

Lapsen kuulemisen voi estää oikeastaan vain se, että lapsi ei pysty puhumaan. Siihenkin voidaan käyttää apuna fasilitointia, josta on kuitenkin ristiriitaisia mielipiteitä ja sitä käytetään jonkin verran vammaishuollossa. Ongelma fasilitoinnissa on se, että on fasilitoija on se joka tekstiä tuottaa, eikä fasilitoitava henkilö. Haastateltavan 1 mukaan kaikista keskeisintä on kielen kehitys. Diagnoosia ei kannata säikähtää. Vaikka lapsella olisi rankkojakin diagnooseja, psykoottisuutta tai kehitysvamma, lapsi voi silti kyetä kommunikoimaan. Kielenkehitys ja kyky kommunikoida tulee arvioida erikseen. Vaikka puheterapeutti ja neuropsykologi tekisivät kielenkehityksen tutkimuksia, niin ne eivät välttämättä kerro sitä, kuinka kyvykäs lapsi on kommunikoimaan arkisista asioista. Toki lausunnot aina luetaan ja otetaan huomioon lapsen kuulemisessa. (Haastateltava 1)

7.3.5 Lapsen kuulemisen/haastattelun toteuttaminen ohjeistuksen mukaisesti

Haastateltava 1 korostaa, että kaikkien osapuolten tulee lasta kuultaessa mieltää, että kuuleminen vaatii tiivistä moniammatillista yhteistyötä. Jos lapsen kuulemisen kokee pelkkänä poliisitoimintana niin, että poliisi on esitutkintaviranomainen ja tutkii rikoksia itse, ei haastateltavan 1 mielestä lapsiasioissa voi päästä tuloksiin. Hän muistuttaa myös, että lapsen etu on paljon laajempi kysymys kuin se, eteneekö rikosprosessi. Poliisin perehtyneisyyden tason huomaa muun muassa siitä, onko poliisi mieltänyt moniammatillisen yhteistyön merkityksen. Lapsen kohdistuvia rikoksia ei voi tutkia samalla tavalla kuin aikuisiin kohdistuvia rikoksia.

”Silloin kun aloitti näissä hommissa, jos ei olisi ollut mitään tietoa ohjeista, niin varmasti sen (haastattelun) olisi tehnyt eri lailla ja auttaen lasta vähän liikaakin. Se on puolistrukturoitu haastattelurunko, sitä saa ja pitääkin muokata aika paljon.

Joskus näkee aloittelevilla, sekä psykologeilla että poliiseilla, ehkä etenkin poliiseilla, että sitä haastattelurunkoa ei muokata riittävästi. Tuntuu, että ne on ne haastattelurungosta poimitut tietyt kysymykset, jotka kysytään tietyssä järjestyksessä riippumatta siitä, mitä se lapsi tai nuori sanoo. Se on jotenkin itseisarvo kysyä ne rungon mukaiset kysymykset. Ei löydy joustavuutta tarpeeksi eikä ole sisäistetty sen rungon takana olevia periaatteita, eli mikä siinä on pointti milläkin osiolla. Haastattelusta tulee silloin mekaanista eikä se palvele sitä tilannetta. Mutta se on sitten varmaan toisaalta sitä koulutuksen tai perehtyneisyyden puutetta.” (Haastateltava 2)

7.4 Henkilökohtaiset kokemukset lapsen haastattelemisesta/kuulemisesta

7.4.1 Haastattelijan kokemus ja valmiudet

Haastateltavan 1 mielestä lapsen kuulemiseen ja sen onnistumiseen vaikuttaa kokemusta enemmän erikoistuminen. Haastattelijan oma kiinnostus ja erikoistuminen vaikuttavat yhdessä onnistumiseen. Haastateltava 1 toivoisi, että etenkin poliiseille luotaisiin kunnolliset puitteet lapsen kuulemiseen niin, että ihmiset olisivat motivoituneita jäämään työhönsä. Nykyisin vaihtuvuus on suurta. Poliiseille tulisi antaa mahdollisuus erikoistua siten, että sillä olisi vaikutusta myös palkkaan. Joissakin poliisilaitoksissa joudutaan taistelemaan siitä, että saa palkkaa erikoistumisesta. Lapsen kuuleminen on haastavaa työtä ja se vaatii Poliisihallituksen ohjeenkin mukaan erikoistumista. Haastateltava 1 mielestä tätä ohjetta on tulkittu joissakin poliisilaitoksissa oudolla tavalla.

Haastateltava 3 pitää kokemusta hyvänä asiana, koska silloin ei tee sellaisia olettamuksia, joita ehkä uran alussa tuli tehtyä. Mikään ei yleensä ole sitä, mitä alkutiedot antavat ymmärtää. Kokemus antaa myös mahdollisuuden soveltamiseen, jolloin yllättävätkään tilanteet eivät vie keskittymiskykyä. Kokemus voi olla huono asia, jos on antanut itsensä kyynistyä. Kokemus auttaa myös elämään sen asian kanssa, etteivät lapsiin kohdistuvat

rikosepäilyt selviä koskaan sataprosenttisesti niin kuin eivät muutkaan rikokset. (Haastateltava 3)

7.4.2 Haastattelun onnistumisen ja epäonnistumisen syyt

Haastateltava 3 kertoo valmistautumisen olevan tärkeintä, jotta lapsen kuuleminen onnistuisi. Kuulusteluhuone tulee tarkastaa ja pitää huolta, että laitteet toimivat. Tärkeintä on käydä läpi haastattelurunkoa ajatuksella, sillä sen suunnittelusta voi olla kulunut montakin viikkoa. Onnistunut haastattelu voi myös olla sellainen, missä käy ilmi lapsen sepittäneen tarinan pahoinpitelystä syystä tai toisesta. (Haastateltava 3)

Lapsen kuuleminen voi epäonnistua jopa sen vuoksi, että lapsi ei suostu edes tulemaan kuulusteluhuoneeseen tai ei suostu puhumaan mitään. Tällaisissa tilanteissa voi auttaa se, että lapselta tiedustelee, miksi tämä ei halua puhua. On ollut tilanteita, joissa lapsi on kertonut jonkun kieltäneen tätä kertomasta, jolloin lapsi saattaa alkaa kertoa vapaammin epäilyistä tapahtumasta. Vaikka lapsen kuuleminen ei itsessään onnistuisi, haastateltava 3 pitää tärkeänä myös sitä seikkaa, että tapahtuu interventio (väliintulo), eli poliisi puuttuu tilanteeseen perheessä. Tällöin vanhemmillekin jää muistijälki siitä, millainen ”mylly” syntyy epäilyistä lapsen pahoinpitelystä. (Haastateltava 3)

Haastateltava 2 tiivistä epäonnistumisten syyt ytimekkäästi seuraavalla tavalla:

”Jos lapsi ei kerro epäilyistä, se ei tarkoita, että kuuleminen olisi epäonnistunut. Suurin epäonnistumisen syy on, että lapsi on liian nuori eikä siksi ole haastateltavissa eli lapsen kielelliset taidot eivät ole riittävän hyvät. Joskus lapsella on motivaation puute. Näin voi käydä etenkin nuorten kohdalla. Joskus vain on niin, ettei lapsi halua puhua. Jotkut lapset eivät suostu tulemaan edes haastatteluhuoneeseen. Joistakin lapsista huomaa, että tämä on keskustellut asiasta jo jonkun kanssa niin paljon, ettei lapselta saada hyödyllistä informaatiota haastattelun avulla.”

7.4.3 Haastavimmat ja vaikeimmat asiat lapsen kuulemisessa

Kaikki haastateltavat toivat esiin, että turhauttavin asia lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa ovat aikuisten väliset huoltoriidat, joihin lapsi vedetään mukaan. Haastateltavan 1 mukaan haastavaa on se, että nykyään ilmoitetaan paljon lieviä pahoinpitelyjä, joista suurin massa on ”nipistyksen yrityksiä”. Hänen mukaansa seulontamenetelmiä pitäisi kehittää, sillä oikeuspsykologian yksikkö, poliisi ja syyttäjälaitos ovat ylikuormittuneita edellä mainitun kaltaisista jutuista. Vuonna 2015 madallettiin kynnystä ilmoitusvelvollisuudesta lapseen kohdistuviin rikoksiin. Seulontamenetelmät olisivat tärkeitä, etteivät kalliit tutkimusresurssit menisi hukkaan. Haastateltava 1 pohtii myös että, toteutuuko lapsen tai kenenkään etu silloin, kun tehdään tutkimuksia, käydään oikeudenkäyntejä ja lopulta 2,5 vuoden kuluttua epäillystä tapahtumasta annetaan tekijälle 400 euron sakot.

”Huoltoriidat ovat repiviä. Kun kirjoitan lausuntoa luotettavuudesta, pitää kirjoittaa sitä kieli keskellä suuta, koska jompikumpi osapuoli tulee nostamaan sen esille jossain vaiheessa oikeudenkäyntiä, kun mietitään huoltajuutta.” (Haastateltava 1)

Haastateltava 4 toivoisi työhönsä enemmän vertaistukea niin, että työpari olisi aina käytössä, näin ei kuitenkaan käytännössä ole. Työparin neuvot ja palaute olisivat tärkeitä. Lisäksi haastateltava 4 toivoisi palautetta myös asiantuntijoilta, jotta saisi varmuuden siitä, että tekee työtään oikein.

”Mielestäni esimiestemme pitäisi käydä myös lapsihaastattelukoulutuksissa. Ei esimiehet ymmärrä, kuinka suuri merkitys lapsen haastattelulla on esitutkinnassa, ja kuinka suuri osa näytön arviointia on lapsen kuulemisen varassa. Jos tehtäisiin kriittinen arvio lapsen haastatteluista, en tiedä kuinka hyvää se olisi. Meidän pitäisi itse suhtautua oman työmme tekemiseen kriittisesti ja sitten saada korjaavaa palautetta. Parempi olisi saada sitä tässä työn tekemisen ohessa eikä niin, että on joku jymypaukku lapsen kuulemisessa ja yks onneton tutkija laitetaan tikun nokkaan.” (Haastateltava 4)

Haastateltava 1 pohti myös lapsen kuulemisen eettisyyttä. Lapsella on asianomistajan asemassa oikeus esitutkintalain mukaan olla puhumatta, mutta samaan aikaan lapselta

yritetään selvittää epäilyä. Haastateltava 1 kertoo, että joskus pienetkin lapset saattavat tajuta jollain tasolla olla kertomatta asioita esimerkiksi vanhemmistaan, jos epäily on kohdistunut vanhempiin. He ovat saattaneet jo aiemminkin huomata, että viranomaisille puhumalla sosiaalityöntekijät ovat alkaneet ”pörrätä” heidän elämässään ja muitakin kummallisuuksia on alkanut tapahtua. Lapset ovat erityishaavoittuvaisessa asemassa, joten heihin kohdistuviin rikoksiin tuleekin puuttua, mutta tutkija joutuu punnitsemaan monia eri asioita, jotta lapsen etu toteutuisi.

Haastateltavan 3 mukaan välillä on haastavaa tunnistaa, millainen lapsi on kyseessä. Haastattelijan tulee välttää liikaa jäykkyyttä tilanteessa, sillä muuten lapsen voi olla vaikeaa alkaa puhua. Kontaktin luominen on tärkeää ja se, että lapsen persoona otetaan huomioon haastattelun edetessä. On myös haastavaa, jos on itse väsynyt tai on kiire. Haastateltava 3 kertoo joskus kuulleensa kolmekin lasta peräkkäin. (Haastateltava 3)

7.4.4 HUS:n oikeuspsykologian yksikön ja Helsingin poliisilaitoksen yhteistyö

Haastateltavan 2 mielestä poliisin resursseja lapsen kuulemiseen tulisi lisätä. Yhteistyökäytänteet oikeuspsykologian yksikön ja Helsingin poliisilaitoksen välillä ovat kuitenkin hyvät. Hänen mielestään resurssipulan takia poliiseilla ei ole mahdollisuutta aina hyödyntää oikeuspsykologian yksikköä konsultoimisessa. Haastateltavan 2 mielestä lapsitutkijat häidin tuskin selviävät perustyöstä, koska työtä on liikaa.

Haastateltavan 1 mielestä tulisi jatkaa käytäntöä, jossa psykologi oikeuspsykologian yksiköstä menee poliisilaitokselle kierrolle ja vastaavasti poliisi oikeuspsykologian yksikköön. Yhteistyömuodot ovat haastateltavan 1 mukaan kehittyneet räätälöidymmäksi. Poliisilaitokset osaavat nykyään pyytää apua lapsen kuulemiseen, ei pelkästään niin, että tarjoavat koko tutkimuksen oikeuspsykologian yksikköön vaan, että poliisit pyytävät apua esimerkiksi joidenkin taustatietojen selvittämisessä tai lapsen kuulemisessa. Haastateltavan 1 mukaan poliisin osaaminen lapsen kuulemisessa on viimeksi kuluneen 20-30 vuoden aikana parantunut ja siihen on panostettu, mutta edelleen on suuria ongelmia. Hänen mukaansa on kuitenkin sattumanvaraista, kuinka hyvän laatuista haastatteluja Suomen eri poliisilaitoksilla tehdään.

Haastateltava 3 oli tyytyväinen Helsingin poliisilaitoksen ja HUS:n oikeuspsykologian yksikön yhteistyöhön. Hänen mukaansa apua saa aina, kun sitä tarvitsee. Haastateltava 3 pohti, että apua voisi useamminkin pyytää esimerkiksi niin, että poliisi lähettäisi litteroidun lapsen haastattelun tai valmiit kysymykset ennen lapsen kuulemistä ja pyytäisi palautetta. Hänen mukaansa työntekijöitä ei ole tarpeeksi, joten tällaisiin laatuasioihin ei ole perustyössä aikaa keskittyä. Työ on pakkotahtista ja hektistä. Haastateltava 3 toivoisi enemmän koulutusta. Työnohjausta on vain kahdesti vuodessa ja silloinkin suuressa ryhmässä. Hän toivoisi mahdollisuutta kertaukseen ja, että hänen käytettävissään olisi toinen työntekijä seuraamassa useamminkin lapsihaastatteluja, jolloin toinen henkilö saattaisi huomata, mitä asioita pitäisi kysyä tai tarkentaa lapselta.

Myös haastateltava 4 oli tyytyväinen Helsingin poliisilaitoksen ja HUS:n oikeuspsykologian yksikön yhteistyöhön.

”Yhteistyö on hyvällä tasolla ja virka-apu toimii hyvin. Sieltä saa konsultaatioapua ja neuvoja. HUS:n oikeuspsykologian yksikön työryhmä on hyvä ja heillä on positiivinen asenne tähän tekemiseen. Heillä on myös korkea osaamisen taso. En keksi millä tavalla yhteistyötä voisi parantaa. Olin itse kierrolla oikeuspsykologian yksikössä ja se oli hyvä kokemus.”
(Haastateltava 4)

7.4.5 Haastattelun laatu ja palaute haastattelusta

Sekä psykologit että poliisit kokivat, että tekemistään lapsen haastatteluista olisi hyvä saada enemmän palautetta, jotta työssään voisi kehittyä. Haastateltavat 3 ja 4 toivoisivat saavansa palautetta tekemistään haastatteluista työn ohessa ja, että haastatteluja seuraisi työpari. Haastateltava 3 pohti, että tehtyään työtä pitkään, omille virheilleen on sokeutunut.

Haastateltava 2 kertoi tilanteesta seuraavanlaisesti:

”Me nähdään toisten tekemiä haastatteluja, meillä on se työpari siinä, jolloin vastaavasti itse toimii paljon työparina ja näkee, miten muut haastattelee. Nähdään myös poliisin tekemiä haastatteluja. Mekin voitaisiin hyötyä suuremmasta määrästä palautetta, sitä on vaikeaa saada oman yksikön ulkopuolelta. Meille ongelmallisinta meidän asiantuntijuuden ja työskentelyn kehittämisen näkökulmasta on se, että meidän lausunnoista ja

johtopäätöksistä ei ole käytännössä saatavissa palautetta, että menikö se meidän päätelmä oikein vai väärin, mikä mahdollistaisi menetelmien kehittämisen ja oman asiantuntijuuden kehittämisen ihan eri tavalla.

Ainoa palaute, minkä saa on ehkä oikeuden tuomio tai syyttäjän linja, mutta se on kaikkea muuta kuin absoluuttinen totuus. Siinä ei pysty korjaamaan sitä omaa päätöksentekoa mihinkään suuntaan.” (Haastateltava 2)

8 YHTEENVETO

Lapsen kuulemiseen valmistaudutaan selvittämällä lapsen taustatietoja muun muassa lastensuojelusta ja terveydenhuollosta. Poliisi ei saa haltuunsa lapsen terveystietoja, mikä joissakin tilanteissa voisi olla hyödyllistä selvittää, sillä kaikilla lapsilla ei ole asiakkuutta lastensuojelussa. Ennen lapsen kuulemistä on tärkeää selvittää, kenelle heräsi epäily lapsen kohdistuneesta väkivalta- tai seksuaalirikoksesta. Joskus voi olla haastavaa selvittää, onko epäilyn herättäjällä jokin motiivi ilmoitukseen.

Kun lapsesta on saatu tarvittavat taustatiedot, voidaan alkaa asettaa erilaisia hypoteeseja eli vaihtoehtoisia selityksiä rikosepäilylle. Kokenut tutkija osaa tarkastella epäilyä objektiivisesti niin, että kaikkia tutkintalinjoja tutkitaan samanaikaisesti. Tutkija myös tekee tutkintasuunnitelman, joka varmistaa, että kaikki tärkeät asiat otetaan varmasti huomioon.

Lapsen kuuleminen aloitetaan harjoitushaastattelulla, jonka tarkoituksena on selvittää muun muassa lapsen kielen kehityksen taso ja yleisesti harjoitella haastattelua. Tutkijan on suunniteltava harjoitushaastattelu niin, että kaikki kysymykset ovat samankaltaisia kuin epäilyä käsittelevässä haastattelussa. Harjoitushaastattelu on myös erittäin tärkeä osa kontaktin luomisessa lapsen kanssa, eikä sitä tule aliarvioida.

NICHHD-haastattelu eli lapsen oikeuspsykologinen haastattelu tehdään rungon mukaisesti ja se koostuu 12 osasta. Yleensä alle kouluikäiset lapset haastatellaan Helsingissä HUS:n lasten ja nuorten oikeuspsykologian yksikössä psykologin toimesta virka-apuna. Myös vanhempi lapsi voidaan haastatella oikeuspsykologian yksikössä, jos lapsella on esimerkiksi kehityksen viivästymää. NICHHD-haastattelurunko on hyvä työväline lapsen kuulemisessa, sillä oikein käytettäessä haastattelija voi kuulla lasta tämän kehitystason mukaan ja selvittää lapselta asioita johdattelematta.

Tulkin käyttö lapsen kuulemisessa on avuksi vieraskielisiä lapsia kuultaessa, mutta tulkin käyttöön liittyy monia asioita, jotka tulee ottaa huomioon. Tulkki on ohjeistettava tarkasti ennen lapsen kuulemistä niin, ettei esimerkiksi käytettävä sanasto tule tulkille haastattelutilanteessa yllätyksenä. Lisäksi haastattelijan kannattaa valmistautua

mahdollisiin kulttuurisiin näkökulmiin. Etenkin seksuaalisuuteen liittyvät sanat saatetaan korvata erikoisillakin kiertoilmaisuilla.

Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, ettei lapsijuttuja tutkivilla poliiseilla ole tarpeeksi aikaa parhaan mahdollisen laadun takaamiseksi resurssipulan takia. Juttupaine on kova eikä kuulemiseen tai sen suunnitteluun voi käyttää rajattomasti aikaa. Koulutuksen ja täydennyskoulutuksen tarve on myös suuri. Yksilöllä on suuri vastuu pitää ammattitaitoaan yllä muun muassa pyytämällä palautetta asiantuntijoilta tekemistään haastatteluista. Poliisit kaipaisivat myös henkilökohtaista työnohjausta Helsingin poliisilaitoksella. Työnohjausta järjestetään koko työryhmälle vuosittain.

Haastatteluista kävi ilmi, että sekä poliisi että oikeuspsykologian yksikkö on ruuhkautunut lievistä tapauksista, joihin usein liittyy lapsen vanhempien väliset huoltoriidat. Haastatteluiden perusteella poliisi kaipasi parempaa esikäsittelyä juttuihin, jotka päätyvät tutkittavaksi ja joihin haetaan virka-apua oikeuspsykologian yksiköstä. Kuitenkin poliisin ja oikeuspsykologian yksikön yhteistyö on hyvää ja apua osataan pyytää, kun sitä tarvitaan. Lapsen kuuleminen vaatii moniammatillista yhteistyötä eikä sitä voi toteuttaa perinteisin poliisitutkinnan menetelmin tai ilman erikoistumista.

8.1 Omaa pohdintaa

Arvioni mukaan teemahaastattelu sopi hyvin aiheeseeni ja lähestymistapaani. Haastattelut tuottivat runsaasti mielenkiintoista materiaalia. Sain sellaisia näkökulmia työhöni, joita ei oppaista tai ohjeista löytyisi. Sain myös haastatteluissa lisäideoita haastatteluteemoihin, joita pystyin hyödyntämään muissakin haastatteluissa.

Koska aihe oli minulle mieluinen ja kyseisestä aiheesta olisi voinut kirjoittaa lisääkin, aiheen rajaamisen kanssa koin jonkin verran haasteita. Halusin selvittää, kuinka lasta tulisi käytännössä kuulla niin, että tämän kehitys ja muut haastatteluun vaikuttavat asiat otettaisiin huomioon. Koska aiheeseen liittyy myös esimerkiksi juridiikkaa ja poliisin työn näkökulmasta tärkeitä asioita, en kyennyt tekemään selkeämpää rajanvetoa itse tekstiin. Ajallisesti sain toteutettua opinnäytetyön hyvin, sillä missään vaiheessa ei tullut kiire saada jotakin osiota valmiiksi. Suunnitelmallisuus siis palkittiin.

Opinnäytetyötä tehdessäni pohdin paljon lasta haastattelevien työssä jaksamista. Voisi olla mielenkiintoista haastatella poliiseja tarkemmin ja selvittää, kuinka he jaksavat ja palautuvat työstä. Olisi myös hyvä selvittää, kuinka eri työnantajat, tässä tapauksessa poliisi, tukee työntekijöitä työssä jaksamisessa. Lisäksi pohdin, että etenkin poliisin tekemien haastattelujen laatua voisi parantaa lisäresursseilla ja koulutuksella.

Voisi olla myös mielenkiintoista selvittää, voisiko NICHD-runkoa soveltaa joiltain osin myös aikuisia haastateltaessa. Mielestäni kuulustelujen laatu voisi parantua, jos kuulustelija käyttäisi lähtökohtaisesti avoimia kysymyksiä. Pohdin myös, kannattaisiko aikuistenkin kuulusteluja tallentaa videolle riippumatta henkilön rikosoikeudellisesta asemasta esitutkinnassa.

LÄHTEET

Painetut lähteet

- Ellonen Erkki, Karstinen Eija & Nykänen Veli-Eino 1996: Kuulustelutaktiikka. Helsinki, Sisäasiainministeriö: Oy Edita Ab.
- Hirsjärvi Sirkka ja Hurme Helena 2008: Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Miller, Patricia H. 2002: Theories of Developmental Psychology. 4th ed. New York: Worth.
- Nurmi Jari-Erik, Ahonen Timo, Lyytinen Heikki, Lyytinen Paula, Pulkkinen Lea & Ruoppila Isto 2008: Ihmisen psykologinen kehitys. 1.-3. painos. Helsinki: WSOY.
- Piaget, Jean & Bärbel Inhelder (suom. Mirja Rutanen) 1977: Lapsen psykologia. Jyväskylä: Gummerus.
- Pozzulo, Joanna 2017: The Young Eye Witness – How Well Do Children and Adolescents Describe and Identify Perpetrators? Washington, DC: American Psychological Association.
- Santtila Pekka & Weizmann-Helenius (toim.) 2008: Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita
- Vasta, Ross (toim.) Toppi, Anne (suom.) 2016: Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä. Tallinna: United Press Global.
- Vilkko-Riihelä, Anneli ja Laine, Vesa 2013: Mielen maailma – Kehityspsykologia 2. 5.-6. painos. Helsinki: Sanoma Pro.
- Wilson Clare & Powell Martine 2001: A Guide to Interviewing Children – Essential Skills for Counsellors, Police, Lawyers and Social Workers. London: Routledge.
- Zaragoza Maria S., Graham John R., Hall Gordon C. N., Hirschman Richard & Ben-Porath Yossef S. 1995: Memory and Testimony in the Child Witness. London: Sage.

Painamattomat lähteet

Disco.teak.fi: Teatterikorkeakoulun julkaisusarja: Kehityspsykologia ja vaiheteoriat. Luettavissa: <http://disco.teak.fi/anttila/8-1-kehityspsykologia-ja-vaiheteoriat/>. Luettu 18.4.2018.

Finlex.fi: Esitutkintalaki. Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805>. Luettu 18.3.2018.

Kaypahoito.fi: Duodecim, Julia Korkman 2013: Vaihtoehtoisia hypoteeseja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä tutkittaessa. Luettavissa: <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/suositus?id=nix01930&suositusid=hoi34040>. Luettu 27.4.2018.

Theseus.fi: Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24, Noora Ellonen ja Satu Rantaeskola (toim.) 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/118228/Oppikirjat_24_verkko.pdf?sequence=1. Luettu 3.5.2018

Vksv.fi: Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Luettavissa: <http://www.vksv.oikeus.fi/fi/index/julkaisutjaohjeet/valtakunnansyyttajanyleisetohjeet/esitutkinta/vks20134syyttajalleilmoitettavatrikosasiatilmoitusmenettelyjasyyttajantoimenpiteet.html>. Luettu 18.3.2018.

Wps.prenhall.com: Cognitive behavioural theories. Luettavissa: http://wps.prenhall.com/chet_capuzzi_counseling_3/4/1171/299948.cw/index.html. Luettu 18.4.2018.

1. Lapsen haastatteluun/kuulemiseen valmistautuminen

- Lapsen ikä
- Oikeudet ja velvollisuudet
- Harjoitushaastattelu ja kontaktinen luominen
- Epäily
- Taustatietojen selvittäminen
- Käytännön valmistelut

2. Lapsen kehitys

- Lapsen kuulemisten määrä
- Lapsen ajan käsitys, kielen kehitys, johdateltavuus, muisti ja unohtaminen
- Muistikuvan lähteen tunnistaminen
- Diagnoosien ja kehityksen viivästymisen huomioiminen

3. Yleistä lapsen kuulemisesta

- Epäilyn käsitteleminen haastattelussa
- Vieraat kulttuurit ja kielet sekä tulkin käyttö
- Ohjeistusten mukainen haastattelu
- Kontradiktorisuusperiaatteen toteutuminen

4. Henkilökohtaiset kokemukset lapsen kuulemisesta

- Lapsen kuulemisen epäonnistumisen ja onnistumisen syyt
- Haastavin/vaikein asia lapsen kuulemisessa
- Poliisin ja HUS:n oikeuspsykologian yksikön työryhmän yhteistyö
- Haastattelun laatu ja palaute
- Haastattelijan kokemus ja valmiudet